

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

ספריות בתי ספר – תמונת מצב

י"ז באב תשע"ז

9 אוגוסט 2017

כתיבה: אתי וייסבלאי

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תמצית

ספריית בית הספר היא חלק אינטגרלי מחיי בית-הספר ומתכנית הלימודים ומרכיב חשוב בהתפתחותו הקוגניטיבית-אוריינית של תלמידי בית הספר. מחקרים מעידים כי לספרייה, לרמת השירותים בה ולטיב שיתף הפעולה בין צוות ההוראה בבית הספר לספרנים השפעה על הישגי תלמידים בבית הספר.

במסמך זה נציג, לבקשת חה"כ מנואל טרכטנברג, מידע ונתונים אודות ספריות בבתי ספר לרבות: רקע על ספריות בתי ספר והשפעתן על הישגי תלמידים, מדיניות משרד החינוך בקשר לספריות בתי ספר, תקצוב ספריות בתי ספר, נתונים על ספריות בבתי ספר וספרנים המועסקים בהם, הכשרת ספרנים ותנאי ההעסקה שלהם. מן המסמך עולים הממצאים הבאים:

❖ **ספריית בית הספר מהווה כיום "מרכז משאבים" ויש לה תפקיד מהותי בתמיכה בתהליכי הלמידה השונים המתרחשים בבית הספר וביצירת אקלים קריאה בו.** ממצאי מחקרים רבים שנערכו בעשורים האחרונים במדינות שונות מעידים כי לספריית בית הספר השפעה חיובית על תלמידים במגוון היבטים: תוצאות טובות יותר במבחנים סטנדרטיים של תלמידים בתחומים שונים; עלייה בהישגים ובהצלחה של תלמידים במקצועות הנלמדים בכיתה; גישה חיובית כלפי למידה וקריאה רבה יותר להנאה. כן נמצא כי לספריות בית הספר השפעה על צמצום פערים בין תלמידים מרקעים שונים.

❖ **מדיניות משרד החינוך בעניין ספריות בתי ספר מנוסחת בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך מ-1989 ו-1998.** החוזרים קובעים כי **"דאוי כי לכל מוסד חינוכי תהיה ספרייה-מרכז משאבים ההולמת את צורכי המורים והתלמידים"** ומפרטים בהרחבה על תפקידי הספרייה ועל האופן שבו עליה למלא אותם. עם זאת, חוזרים אלה לא מגדירים סטנדרטים ברורים לפעילות ספריית בית הספר בשלבי החינוך השונים ולא מתייחסים למשאבים שעל בית הספר או גורמים אחרים להקדיש לספריית בית-הספר, מקורותיהם והיקפם.

❖ **הגורם הממונה מטעם משרד החינוך על ספריות בתי הספר הוא המחלקה לספריות בתי ספר במינהל הפדגוגי במשרד החינוך.** בראש המחלקה עומדת ממונה ארצית על ספריות בתי ספר ומועסקות בה שמונה מדריכות בשלבי החינוך, במחוזות ובמגזרים השונים. המחלקה עוסקת בכל ההיבטים הנוגעים להפעלתן של ספריות בתי ספר ועידוד קריאה במערכת החינוך. **המשרד איננו מקצה משאבים להקמה של ספריות בתי ספר, לשיפוצן או לתמיכה שוטפת בפעילויותיהן. התמיכה של המשרד בספריות בתי ספר נעשית בשני ערוצים מרכזיים: "מצעד הספרים השנתי" בחינוך היסודי ומימון תקן ספרן בחינוך העל-יסודי.**

○ **"מצעד הספרים השנתי"** - מפעל ארצי לעידוד הקריאה שפעיל מזה כעשרים שנה ומיועד לילדים ובני-נוער מגיל הגן ועד כיתה י"ב. בתכנית השתתפו בשנת תשע"ז 1,246 בתי ספר בחינוך הרגיל, בתוכם 1,016 בתי ספר יסודיים. חלק מבתי הספר שמתתפים בתכנית מקבלים מארזים של הספרים המשתתפים במצעד ושוברים לרכישת ספרים בסכום של עד 1,000 ₪ לבית ספר.

○ **מימון תקן ספרן בחינוך העל יסודי** - בבתי ספר על יסודיים מקצה משרד החינוך תקן להעסקת ספרן על פי מפתח של משרה ל-25 כיתות. הספרן מועסק על ידי הרשות המקומית או הבעלות, במימון מלא של משרד החינוך, ללא דרישה להשתתפות קבועה של הרשות המקומית או הבעלות. על פי נתונים שנתקבלו ממשרד החינוך, המשרד מממן העסקת 1,423 ספרנים בחלקיות משרה שונה ב-1,102 בתי ספר על יסודיים. בחינוך העברי מועסק ספרן ב-85% מבתי

הספר העל-יסודיים ובחינוך הערבי ב-61%. בחינוך הממלכתי העברי מועסק ספרן ב-78% מבתי הספר לעומת 90% מבתי הספר הממ"ד. בפילוח הנתונים לפי אשכול חברתי-כלכלי של היישוב שבו ממוקם בית הספר אנו רואים שבבתי הספר שביישובים החלשים ביותר (אשכולות 1 עד 3) מועסקים ספרנים בכ-70% מבתי הספר, בעוד ביישובים במעמד כלכלי-חברתי בינוני מועסק ספרן בכ-85% מבתי הספר וביישובים במעמד כלכלי-חברתי חזק בכ-80%.

❖ רוב התקציב שמקצה משרד החינוך לספריות בתי ספר מיועד למימון תקן ספרן בחינוך העל-יסודי. **בסה"כ הקצה משרד החינוך בשנת 2016 כ-89 מיליון ₪ לספריות בתי ספר**, מתוכם כ-50 מיליון ₪ למימון תקן ספרן בחטיבה העליונה, 37 מיליון ₪ למימון תקן ספרן בחטיבות הביניים ופחות מ-2 מיליון ₪ למחלקה לספריות העוסקת בתמיכה בפעילויות בספריות.

❖ כ-60% מבתי הספר היסודיים בניהול עצמי שדיווחו על הוצאותיהם למשרד החינוך, דיווחו על הוצאות עבור ספרים וספריות בשנת הלימודים תשע"ו. כ-55% מכלל בתי הספר שדיווחו על הוצאה בסעיף זה, הוציאו עד 2,500 ₪. בסה"כ הוציאו בתי ספר בניהול עצמי כ-5 מיליון ₪ עבור ספרים וספריות.

❖ **בידי משרד החינוך או גורם אחר אין כיום מידע מקיף, עדכני ומפורט על ספריות בתי הספר, הספרנים המועסקים בבתי ספר והכשרתם, שירותי הספרייה ועוד.** הנתונים המצויים בידינו על ספריות בתי-ספר ממקורות שונים אינם עדכניים ברובם, ולעיתים נתונים ממקורות מידע שונים סותרים זה את זה. עם זאת, מקורות המידע השונים מעידים בעקביות על פערים בין החינוך העברי לחינוך הערבי בתחום זה, הן בחינוך היסודי והן בחינוך העל-יסודי. להלן פירוט המקורות השונים:

○ **סקר המחלקה לספריות במשרד החינוך והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משנת 2005**

מלמד כי בכ-80% מבתי הספר היסודיים ובכ-90% מבתי הספר בחינוך העל-יסודי היו ספריות. שיעור בתי הספר שהיו בהם ספריות בחינוך הערבי נמוך ביחס לשיעורם בחינוך העברי הממלכתי והממלכתי-דתי בכל שכבות הגיל. בכ-34% מן הספריות בחינוך העברי וכ-44% מן הספריות בחינוך הערבי לא הועסק ספרן. ברבות מן הספריות שבהן הועסק ספרן אין לו הכשרה בספרנות אלא בהוראה בלבד והוא מילא את תפקידו כספרן למספר שעות שבועיות קטן, לצד עבודה בתפקיד נוסף בבית הספר.

○ **סקר שירותי חינוך ורווחה שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עבור משרד החינוך**

בשנת 2008 מעיד על פערים דומים ובנוסף על פערים על-פי המצב הכלכלי-חברתי של בתי הספר, במיוחד בחינוך היסודי. ב-63.3% מבתי הספר היסודיים החזקים ביותר בחינוך העברי הממלכתי הייתה ספרייה, לעומת 53.6% מבתי הספר היסודיים החלשים ביותר. בבתי ספר יסודיים ממלכתיים-דתיים הפערים ניכרים יותר – ב-67.1% מבתי הספר החזקים ביותר הייתה ספרייה, לעומת 42.4% מבתי הספר החלשים ביותר. בחינוך הערבי, בכל בתי הספר בשתי רמות הטיפוח העליונות הייתה ספרייה, אך רק ב-37% מבתי הספר ברמת הטיפוח החלשה ביותר.

○ **שאלות בנושא שירותי ספרייה בבתי ספר במסגרת סקרים ומבחנים בינלאומיים – על פי**

נתונים שנאספו במסגרת שאלוני הרקע למבחן פירלס הבוחן מיומנויות קריאה של תלמידי כיתה ד' בשנת 2011, ל-83% מן התלמידים ספרייה בבית הספר וברוב הספריות בין 500 ל-5,000 כותרים. בהשוואה בינלאומית שיעור התלמידים שדיווחו על קיומה של ספרייה בבית ספרם בישראל נמוך מעט ביחס לממוצע המדינות שהשתתפו במבחן, וספריות בתי הספר

בישראל קטנות ביחס לספריות במדינות אחרות שהשתתפו במבחן. שאלונים למנהלי בתי ספר שהשתתפו במבחן טימס הבדוק הישגים במדעים של תלמידים כיתה ח' בשנת 2015, מעידים כי ב-82% מחטיבות הביניים יש ספרייה. במעט פחות ממחצית מן הספריות (47%) יש למעלה מ-2,000 כותרים בדפוס. בחינוך העברי יש ספרייה ב-84% מבתי הספר לעומת 75% מבתי הספר בחינוך הערבי ומספר הכותרים בספריות בתי ספר בחינוך הערבי נמוך יותר.

❖ לספרנים בספריית בית הספר, להכשרתם ולמידת שיתוף הפעולה שלהם עם עובדי ההוראה האחרים בבית הספר, חשיבות מכרעת בתרומתה של הספרייה לתלמידים ולמוסד החינוכי. למרות זאת, **אין בידינו מידע שלם על הספרנים המועסקים בבתי ספר, השכלתם ותנאי ההעסקה שלהם, לרבות ספרנים המועסקים לפי תקן משרד החינוך.** תנאי הסף להעסקת ספרנים במוסדות חינוך על-יסודיים לפי תקן משרד החינוך כיום הם תואר אקדמי בתחום הספרנות המידענות, תעודה אקדמית בתחום הספרנות או המידענות או תואר אקדמי מוכר (רצוי בחינוך) ותעודת ספרן מורשה. אין תנאי סף להעסקת ספרנים בחינוך היסודי, וכל גורם המעסיק ספרנים בחינוך היסודי קובע דרישות משלו לנושאי משרה זאת.

❖ הכשרת ספרנים בישראל מתבצעת בשני מסלולים – מסלול אקדמי לתואר ראשון או שני בספרנות ומסלול לא-אקדמי לתעודת ספרן מורשה.

- תארים אקדמיים בספרנות-מידענות נלמדים באוניברסיטת בר אילן המציעה תואר ראשון, שני ושלישי במדעי המידע והספרנות ובמכללה האקדמית לחינוך דוד ילין המציעה תואר שני בהוראה (M.Ed) במידענות-ספרנות במערכות חינוך. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2016 למדו לתואר בספרנות-מידענות באוניברסיטאות 420 סטודנטים לתואר ראשון, שני ושלישי. בשנת 2015 קיבלו תואר אקדמי בספרנות-מידענות 109 בוגרי אוניברסיטאות. בנוסף, מאז שנת 2013 סיימו לימודי תואר שני במכללת דוד ילין 64 בוגרים.
- לימודים לתעודת ספרן מורשה נלמדים כיום באוניברסיטת חיפה, המכללה האקדמית לחינוך דוד ילין, המכללה האקדמית "בית ברל", ומכללת אורנים. בתכניות אלה לומדים מדי שנה כ-150 תלמידים ובשנת תשע"ז סיימו אותן כ-60 בוגרים.

❖ תנאי ההעסקה של ספרנים בבתי הספר מגוונים מאוד שכן לא קיים הסכם עבודה אחיד בתחום זה. הספרנים בשלבי החינוך השונים מועסקים על ידי גורמים שונים בהם הרשויות המקומיות, בעלויות על בתי ספר, עמותות חינוך ועוד ועשויים להיות מדורגים בדירוגי שכר שונים בהתאם להשכלתם. ככלל שכרם של רוב הספרנים המועסקים על ידי הרשויות המקומיות בחינוך העל-יסודי, ובמיוחד אלה שהם חסרי תואר אקדמי, נמוך ביחס לעובדים לא-אקדמאים אחרים במערכת החינוך המועסקים על ידי הרשויות המקומיות. מימון משרד החינוך להעסקת ספרנים בחינוך העל-יסודי, התואם לעלויות שכרם של ספרנים שאינם אקדמאים אף כי כיום נדרשים ספרנים להיות בעלי השכלה אקדמית, עשוי להוות חסם להעסקה של ספרנים בעלי השכלה מתאימה, במיוחד ברשויות חלשות. בחינוך היסודי ישנן מגוון הסדרי העסקה לספרנים בבתי ספר יסודיים. ברשויות מקומיות אחדות העירייה מתקצבת העסקת ספרן בבתי ספר יסודיים. ברשויות מקומיות שבהן אין מימון רשותי לספרן בית הספר, העסקת ספרן בחינוך היסודי נעשית לרוב על פי יוזמת מנהלי בתי הספר ובאמצעות מקורות תקציביים או שעות הוראה הזמינים לו.

1. רקע – ספריית בית הספר ותרומתה להישגי תלמידים

הספרייה הבית הספרית היא סביבה לימודית המרכזת תחת קורת גג אחת, באופן מאורגן, שיטתי ונגיש, חומרים ספריים ולא ספריים ואת הציוד הנדרש לשימוש בהם ולהפעלתם, בהתאם לצורכי התלמידים והמורים.¹

במהלך המחצית השנייה של המאה העשרים חלו התפתחויות משמעותיות בתפיסת הספרייה הבית ספרית. היא הפכה ממחסן ספרים שנועד להשלים את תכנית הלימודים בבית הספר והכיל בעיקר ספרי יעץ, ל"מרכז משאבים" הממוקם בלב הרשת הבית ספרית ותומך בתהליכי הלמידה המתרחשים בכיתות ובמרחבים אחרים של בית הספר. בהתאם לכך, על הספרייה להכיל בנוסף לפרטי מידע בדפוס, בהם ספרים וכתבי עת, פרטי מידע בפורמט דיגיטאלי ומאגרי מידע ממוחשבים ואת אמצעי הגישה למשאבים אלה. על ספרן בית הספר להיות איש מקצוע, מומחה מידע, המדריך הן את התלמידים והן את המורים בשימוש נכון ומושכל במקורות המידע הזמינים להם ומעורב בתהליכי הלמידה בבית הספר בהיבטים שונים, החל משיתוף פעולה עם המורים בעת בניית תכנית הלימודים בכיתה ועד לסיוע לתלמידים בלמידה עצמאית.²

לעלייה בנגישות ובזמינות המידע ברשת האינטרנט בעשורים האחרונים השפעה מכרעת על עבודת הספרן והספרייה.³ שינויים אלה הביאו להגדלת חשיבותה של הספרייה הבית-ספרית ככלי עזר לתלמידים ולמורים בהתמודדות עם מורכבות ועושר הידע על מקורותיו השונים וברכישת מיומנויות אוריינות מידע וכמוקד של ידע מקצועי ותמיכה בכל הקשור לשילוב טכנולוגיות מידע ולמידה בתהליכי הלמידה המתרחשים בבית הספר.⁴

משרד החינוך מרחיב על חשיבותה של הספרייה הבית-ספרית במסגרת אתר המחלקה לספריות. על פי האתר, **הספרייה ממלאת תפקיד חיוני בתהליכי למידה מידעניים וביצירת אקלים קריאה בבית הספר, ומהווה חלק אינטגרלי מחיי בית הספר ומתכנית הלימודים**. שילוב הספרייה בתכנית הלימודים מאפשר הרחבה והעמקה של הנושאים הנלמדים ויצירת סביבה לימודית מתאימה. הספרייה מציעה למורים ולתלמידים מגוון משאבים, נגישות לספרים ולמקורות מידע מגוון, מיומנויות התמצאות ואסטרטגיות חיפוש במאגרי מידע ומאפשרת עבודה אינדיבידואלית ועבודה מתוכננת ומכוונת לכיתות ולקבוצות תלמידים, הדרכה בכתיבת עבודות אישיות, תמיכה, הנחיה והכוונה למקורות מידע פנימיים וחיצוניים, שילוב מדיה, אמנויות ויצירה. היא מאפשר גישה למקורות מידע חיצוניים באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, תוך התאמה לעולם העתיד והתמודדות עם האפיונים הייחודיים של המידע בתקופתנו. כן מדגיש המשרד כי "קיומה של ספרייה-מרכז משאבים והפעלתה בבית-הספר עונה על דגלי משרד החינוך לצמצום פערים, מתן הזדמנות שווה, שוויון לשני המינים, טיפוח ערכי חברה יהודית-ציונית וחברה דמוקרטית-הומניסטית, מורשת ותרבות ישראל".⁵

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החינוך, **ספריות – מרכזי משאבים בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים – תשס"ה**, ירושלים, 2007.

² נועה אהרוני, "ספריית בית הספר וספרייה: עמדותיהם של תלמידים, ספרנים ומורים", מידעת, גיליון מס' 3 (2007).
³ ערן גולדנברג, "להיות ספרן יעץ בספריות אקדמיות – עבר, הווה, עתיד", לימודים, כתב עת וירטואלי לענייני חינוך והוראה, גיליון מס' 13, תשע"ז 2016/17.

⁴ דניה אנונברג, **תפקידו של ספרן בית-הספר בעיני ספרנים, מורים ומנהלים במגזר העל-יסודי בישראל – רצוי מול מצוי**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", מאת דניה אנונברג, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ג.

⁵ משרד החינוך, המחלקה לספריות בית הספר, **הספרייה-מרכז משאבים: תפיסה וייחוד**, כניסה ב-4 ביולי 2017.

סקירת מחקרים שבוצעה בשנת 2013 עבור המועצה הסקוטית לספריות ולמידע מצאה עדויות מחקריות מקיפות ולפיהן לספריות בית ספר השפעה חיובית על תלמידים בכמה היבטים: תוצאות טובות יותר במבחנים סטנדרטיים של תלמידים בתחומים שונים ובהם: קריאה, מיומנויות השפה, היסטוריה ומתמטיקה; עלייה בהישגים ובהצלחה של תלמידים במקצועות הנלמדים בכיתה, לרבות אוריינות מידע; גישה חיובית כלפי למידה, כולל: עלייה במוטיבציה ללימודים, שיפור בגישה למשימות לימודיות, שיפור בביטחון העצמי וקריאה רבה יותר להנאה. כן נמצא כי לספריות בית הספר השפעה על צמצום פערים בין תלמידים מרקעים שונים. בין המרכיבים בספרייה שנמצאו כתורמים להשפעתה על תלמידים: קיומו של ספרן בעל הכשרה במשרה מלאה, בעל יוזמה ובמעמד ניהולי; קיומו של כוח עזר לביצוע משימות שגרתיות שמאפשר לספרן לזוזם פעילויות חינוכיות ושיתוף פעולה עם צוות בית הספר וכן את חובותיו המקצועיות הנדרשות להגדלת אוספי הספרייה; ספרייה שתומכת בגישה פיזית ווירטואלית למשאבים בספרייה, בכיתה ובבית, בשעות פעילות בית הספר ומעבר להן; אוסף פיזי ווירטואלי תואם לצרכי התלמידים שהוא עדכני מגוון וקשור לתוכנית הלימודים בבית הספר כמו גם מושך את התלמידים לקריאה להנאה; טכנולוגיית רשת לתמיכה בגישה ובשימוש במידע לצורך בניית ידע והפצתו; הוראה שתומכת בצרכי התלמידים והמורים, כולל תכני המקצועות הנלמדים בבית הספר, אוריינות מידע ותחומי עניין אישיים; שיתוף פעולה עם עמיתים להוראה, הנהלת בית הספר, ספרנים וספריות נוספות בקהילה וגורמים נוספים על מנת להבטיח כי ניתנים השירותים הטובים ביותר לצורך תמיכה בלמידה. מרבית המחקרים שבדקה סקירת הספרות הם מארצות הברית. מחקרים אחדים נמצאו באוסטרליה ובבריטניה.⁶

אף שיש כמה מחקרים העוסקים בספריות בתי הספר בישראל, לא מצאנו ביניהם מחקרים העוסקים בהשפעת ספריית בית הספר על הישגי תלמידים בישראל. במוקד המחקר בתחום זה בישראל עומדת סוגיית שיתוף הפעולה בין הספרנים למורים. מחקרים אלה, ובהם מחקרה של ד"ר אהרוני משנת 2007 ו-2008 (בשיתוף עם ד"ר גבריאלה דותן) ומחקרן של ד"ר רות אש-ארגייל ופרופ' סנונית שהם משנת 2012, עמדו על תרומתו של שיתוף הפעולה בין מורים לספרנים לשימוש של מורים ותלמידים לספרייה ולמקומה של הספרייה בהקניית מיומנויות מידע, אך גם על היעדר שיתוף פעולה מסוג זה במקרים רבים. בנוסף, מחקרם של ד"ר דניה אנזנברג ופרופ' משה יצחקי שהתפרסם בשנת 2007 בדק את המאפיינים של ספרנים שהוגדרו כמצטיינים ומצא כי קשר חיובי בין הצטיינות של הספרן לבין מידת היזמות שלו, רמת שיתוף הפעולה שלו עם הנהלת בית הספר והמורים, קריאת כתבי עת ומספר הקורסים שלמד במהלך שנות עבודתו. בין ההמלצות של מחקרים אלה: הכשרת מורים כספרנים וכמידענים חינוכיים במטרה להגדיל את שיתוף הפעולה בין מורים לספרנים; שימת דגש על גיבוש תפיסה רחבה של התפקיד ועל חשיבות שיתוף הפעולה עם צוות ההוראה בבית הספר בתהליכי ההכשרה של ספרנים; הקצאת כוח עזר למילוי משימות טכניות שוטפות על מנת לאפשר לספרנים לפנות את הזמן הנדרש לצורך יצירת שיתופי פעולה מסוג זה ולעודד אותם להשקיע בפיתוח הקשרים המקצועיים עם מורי בית הספר לצד ההשקעה בפיתוח משאבי הספרייה והבטחת העשרה, השתלמויות ופיתוח מתמידים של ספרני בית הספר במהלך שנות עבודתם.⁷

⁶ Doroty Williams, Caroline Wavell and Katie Morrison, [Impact of School Libraries on Learning – Critical review of published evidence](#), Robert Gordon University, Institute for Management, Governance & Society, October 2013.

⁷ נועה אהרוני, "ספריית בית הספר וספרייה: עמדותיהם של תלמידים", ספרנים ומורים, מידעת, גליון מס' 3, 2007. רות אש-ארגייל וסנונית שהם, "הקשר בין תפיסת מעורבות הספרנים בחיי בית-הספר בעיני מורים, מנהלים וספרנים וסוג הכשרתם של הספרנים לבין דפוס שיתוף הפעולה בין מורים לספרנים", מידעת, גליון מס' 8 (2012). דניה אנזנברג ומשה יצחקי,

2. מדיניות משרד החינוך

מדיניותו המוצהרת של משרד החינוך בקשר לספריות בית הספר כפי שהיא מנוסחת בחוזרים, בהוראות ובדברים שכתב שר החינוך, מדגישה את חשיבות הספרייה הבית-ספרית ואת מקומה המרכזי בבית הספר. עם זאת, היא איננה כוללת הוראות מחייבות ומפורטות לגבי אופן הביצוע של המדיניות על ידי בתי הספר והמשאבים שיש להקדיש לצורך כך.

ככלל, מדיניות משרד החינוך היא כי בכל בית-ספר יוקצה חלל מתאים לספרייה - "ראוי כי לכל מוסד חינוכי תהיה ספרייה-מרכז משאבים ההולמת את צרכי המורים והתלמידים".⁸ על-פי הוראות משרד החינוך, בעת בניית בית ספר בחינוך היסודי והעל-יסודי על הבניין לכלול ספרייה בהתאם לפרוגרמה מפורטת.⁹ בתי ספר מוכרים שאינם רשמיים, נדרשים להכיל חדר ספרייה בנוסף לחדרי הלימוד במוסד.¹⁰ המשרד פרסם לראשונה חוזר מנכ"ל העוסק בספריית בית הספר בשנת 1989 וכותרתו "הספרייה מרכז המשאבים בבית-הספר היסודי והעל-יסודי" חוזר המנכ"ל מביא לידי ביטוי את התפיסות שהוצגו ברקע למסמך זה בדבר תפקידיה ואופן פעולה של הספרייה הבית-ספרית כפי שעולה מן ההגדרה של הספרייה הבית-ספרית כ"מרכז משאבים". הוא קובע כי ומפרט בהרחבה את תפקידי הספרייה ובהם:

1. סיוע והשתלבות בהגשמת תכנית הלימודים תוך הרחבה והעמקה של החומר הנלמד בכיתה;
2. סיוע בפיתוח יכולת ההבעה בכתב ובעל-פה על ידי טיפוח ועידוד הקריאה וחינוך לקריאה חופשית;
3. הגשמת יכולת התלמידים ברמות השונות ללימוד עצמי, תוך שימוש במקורות מידע מגוונים;
4. הקניית מיומנויות השימוש במשאבי מידע שונים;
5. הקניית כלים ועקרונות בהכנת עבודה עיונית ובהפקת חומרים ואמצעי לימוד;
6. הרחבת ההשכלה היהודית והכללית, הפורמאלית והלא-פורמאלית;
7. הגשמת החינוך לערכי תרבות, אסתטיקה והתנהגות אזרחית נאותה;

בנספח לחוזר נקבע כי בכל בית ספר תוקם ועדת ספרייה בהשתתפות 3-4 חברים מתוך צוות בית הספר שתקבע את המדיניות הכללית ואת פרטי הנהלים שעל פיהם תפעל הספרייה ובהם: שעות הפעלת הספרייה, הדרכה בספרייה ושילוב הספרייה בתכנית הלימודים של בית הספר, מדיניות הרכש של הספרייה ועוד.¹¹

ב-1998 פורסם חוזר נוסף שכותרתו דומה והוגדר כ"רענון". בחוזר מוקדש פרק נרחב להפעלת הספרייה ולאופן שבה עליה למלא תפקידים אלה ובהם:

"משתנים אישיים וסביבתיים של ספרני בתי-ספר וזיקתם לשביעות-רצון של מנהלים, מורים וספרנים מתפקודם של הספרנים; מחקר שדה בבתי-ספר על-יסודיים בישראל, עיונים במינהל ובארגון החינוך, גליון 30. וכן, דניה אנונברג, **תפקידי של ספרן בית-הספר בעיני ספרנים, מורים ומנהלים במגזר העל-יסודי בישראל – רצוי מול מצוי**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", מאת דניה אנונברג, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ג.

Dotan, G. and Aharoni, N. (2008) "Information literacy roles of library media specialist in high schools: Israeli perspectives", *Journal of Information literacy*, 2(1).

⁸ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל מיוחד ה', תשמ"ט, "הספרייה מרכז המשאבים בבתי-ספרי יסודיים ועל-יסודיים".

⁹ משרד החינוך, מינהל הפיתוח, **עקרונות לפרוגרמה לבניית ספרייה-מרכז משאבים בבית הספר**

¹⁰ משרד החינוך, **נוהל רישוי והכרה – בית ספר חדש בחינוך המוכר שאינו רשמי**, 26 בדצמבר 2016.

¹¹ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל מיוחד ה', תשמ"ט, "הספרייה מרכז המשאבים בבתי-ספרי יסודיים ועל-יסודיים".

1. על ספריית בית הספר להציע למורים ולתלמידים מגוון משאבים מתאימים, מיומנויות התמצאות ואסטרטגיות חיפוש במקורות מידע מסוגים שונים וברמות שונות;
2. להציע למורים קיום שיעורים בספרייה, תוך שימוש מושכל באוספיה;
3. ליצור אקלים קריאה בבית הספר, המזמן קריאה חופשית, ולקיים פעולות מכוונות לטיפוח ולעידוד הקריאה;
4. לאפשר עבודה לכיתות ולקבוצות תלמידים ועבודה אינדיבידואלית;
5. לאפשר להשתלב בהדרכה בכתיבת עבודות חקר ועבודות גמר תוך שימוש באמצעי מדיה, אמנויות ויצירה;
6. לאפשר ליצור אינטראקציה חברתית ודיאלוג תרבותי, תוך שימוש במיומנויות קריאה, כתיבה, הקשבה, צפייה ודיון.

על פי החוזר אוסף הספרייה צריך לעמוד לרשות התלמידים והמורים לשימוש בספרייה, בבית, בכיתות ובכל מקום בבית הספר. כמו כן, על הספרייה לעמוד לרשות התלמידים בכל שעות הלימודים ואף מעבר לכך. על משאבי הספרייה לכלול: אוספי ספרים ובתוכם מגוון ספרי עיון ברמות שונות ומסוגים שונים ומגוון גדול ועשיר של ספרות יפה לקריאה חופשית לכל התלמידים; כתבי-עת בתחומי דעת וברמות שונות; מאגרי מידע ממוחשבים ובהם לומדות, משחקים, מאגרי מידע בתקליטורים, קשר עם מאגרי מידע חיצוניים והציוד הנדרש לשימוש בהם; חומר אור-קולי כולל קלטות וידאו ואודיו, סרטים, סרטונים, שקופיות ושקפים, מפות, תמונות והציוד הנדרש לשימוש בהם; חומר פדגוגי דוגמת חוברות, תכניות לימודים, מדריכים וכד' ועיתונות יומית, שבועונים וספרות פופולרית. צוין כי יש לדאוג לכך שאוספי הספרייה יהיו מעודכנים ומותאמים לצורכי בית הספר.¹²

חוזרי מנכ"ל משרד החינוך על ספריות בתי-הספר, אף שזנים במפורט בתפקידיה ובחשיבותה של הספרייה, אינם קובעים סטנדרטים ברורים לפעילותה בשלבי החינוך השונים ולא מתייחסים למשאבים שעל בית הספר או גורמים אחרים להקדיש לספריית בית-הספר, מקורותיהם והיקפם.

מארי מתנ"ה שמסדיר את עבודת בתי-הספר בחינוך היסודי מזכיר את הספרייה הבית-ספרית בתוך התייחסותו ליצירתה של סביבת לימודים דינמית ומאתגרת בין יעדי הרשות של בתי הספר היסודיים שמטרתם "קידום למידה משמעותית ואיכותית שתוביל להישגים לימודיים, למימוש עצמי ולמצוינות". בהקשר זה מומלץ להפעיל את ספריית בית-הספר כמרכז משאבים, המשולב בלימודים ובפעילות הלא-פורמלית.¹³ גם במקור זה אין סטנדרטים ברורים להפעלת הספרייה או פירוט של המשאבים שיש להקצות בעבורה.

שר החינוך, נפתלי בנט, בתשובתו לשאלות בנושא ספריות בתי ספר בשנתיים האחרונות, מפנה לחוזרי המנכ"ל שפורטו לעיל ומדגיש את מקומן המרכזי ואת חשיבותן של ספריות בית הספר. על פי השר, המשרד רואה חשיבות רבה במרכזיותה של הספרייה בבית הספר ובשימוש בה כסביבה אוריינית ופועל רבות

¹² משרד החינוך, חוזר מנכ"ל נח/7, ג' באדר תשנ"ח, 1 במרס 1998, "[הספרייה -מרכז המשאבים בבית הספר היסודי והעל-יסודי](#)"

¹³ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, [מארוזי תכנון, ניהול והיערכות \(מתנ"ה\)](#), בתי ספר יסודיים, תשע"ח. במארוז המיועד לחינוך העל-יסודי אין אזכור לספריית בית הספר.

לקידום נושא ספריות בתי הספר בכל המגזרים. לדבריו, "משרד החינוך ימשיך לפעול לאכיפת חובת קיומה של ספרייה, בכל בית ספר ולקידום המודעות וההכרה בחשיבות הספרייה בתהליך החינוכי".¹⁴

3. תמיכת משרד החינוך בספריות בתי ספר

הגורם הממונה מטעם משרד החינוך על ספריות בתי הספר הוא המחלקה לספריות בתי ספר במינהל הפדגוגי במשרד החינוך. המחלקה כוללת ממונה ארצית על ספריות בתי ספר ושמונה מדריכות בשלבי החינוך, במחוזות ובמגזרים השונים.¹⁵ מן המידע שנאסף במסגרת מסמך זה עולה כי קיים פער ניכר בין התפקידים המוטלים על המחלקה לבין יכולת הביצוע שלה, הן מבחינת כוח אדם, הן מבחינת משאבים והן מבחינת כלי פיקוח ובקרה.

תחומי עבודת המחלקה, לפי אתר האינטרנט שלה, הם:

1. התווית מדיניות בנושא ספרייה-מרכז משאבים בבית הספר;
2. טיפול בתקנים לבינוי ולכוח אדם;
3. קיום השתלמויות במידענות ובעידוד קריאה;
4. קיום ימי עיון לספרנים בבתי-ספר;
5. הפעלת מערך הדרכה ופיקוח על פעולתו;
6. ביקורים בספריות בתי-הספר, בדיקת מצבן וצרכיהן ומתן הנחיות לקידום ולפיתוח;
7. קידום המחשוב והמידענות בספריות;
8. ייזום, הפעלה וריכוז פרויקטים לעידוד הקריאה ולשילוב הספרייה בתכניות הלימודים;
9. עריכת סקרים להערכת מצבן ותפקודן של הספריות;
10. קשר עם גורמים הנוגעים לנושא ספריות בתי-ספר במשרד ומחוצה לו;
11. הנחיית אדריכלים, בדיקה ואישור תכניות להקמת ספריות חדשות, שיפוץ וחידוש ספריות קיימות;
12. מתן מענה בכתב ובעל-פה לפניית, בעיות ושאלות של מנהלים וספרנים;
13. טיפול במענקים ובתקציבים לרכישת ספרים ולמחשוב.¹⁶

ממענה המשרד לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת עולה כי פעילות המחלקה לתמיכה בספריות בית הספר מתמקדת בריכוז התכנית "מצעד הספרים השנתי" (ראו הרחבה בסעיף 3.1 להלן). בנוסף מקיימת המחלקה השתלמויות מחוזיות שנתיות וכנסים המיועדים לספרני בית ספר.¹⁷ המחלקה בנתה גם השתלמות למורים בנושא שילובה של ספריית בתי הספר בתהליכי הלמידה המתקיימים בבתי הספר הנכללת בין ההשתלמויות המוצעות לעובדי הוראה באופן חדש. ההשתלמות פתוחה לכלל עובדי ההוראה במגזרים ובשלבי החינוך השונים ופועלת במרכזי הפסגה ברשויות השונות באמצעות מרכז ימימה

¹⁴ נפתלי בנט, שר החינוך, דברי תשובה לשאלתה ישירה 179, 1 בספטמבר 2015, דברי תשובה לשאלתה ישירה 2177, 21 במאי 2017.

¹⁵ משרד החינוך, המחלקה לספריות בית הספר, [רשימת מדריכות](#), כניסה אחרונות ב-4 ביולי 2017.

¹⁶ משרד החינוך, המחלקה לספריות בית הספר, [אודות המחלקה](#), כניסה אחרונה ב-4 ביולי 2017.

¹⁷ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017.

לספרות ילדים שבמכללת בית-ברל.¹⁸ המחלקה לא עובדת ישירות מול מנהלי בתי-ספר או מורים, אף כי נעשו ניסיונות לקדם פעילות מסוג זה בשנים האחרונות.¹⁹

מעבר לכך, המחלקה לספריות מעורבות בהפעלתן של תכניות שונות לעידוד קריאה במוסדות חינוך, שאינן בהכרח קשורות לספריות בתי ספר והתקציבים שמוקצים להן מיועדים לרוב לרכישת ספרים ולחלוקתם לתלמידים. המרכזית שבין תכניות אלה היא "ספריית פיג'מה" שפועלת בשיתוף קרן גרינספן בהובלת האגף לחינוך קדם-יסודי ובמסגרתה מחולקים לתלמידי גני ילדים שמונה ספרי קריאה בשנה. תכניות בהיקף מצומצם יותר פועלת בבתי ספר יסודיים ועל-יסודי במסגרת התכנית "שמחת הקריאה" לשכבות גיל ולאוכלוסיות שונות.²⁰ בפועל, אף שתפקידה המוצהר של המחלקה הוא תמיכה בספריות בתי-הספר, מרבית המשאבים שמוקצים לה מיועדים לתכניות אלה ובמיוחד תכנית "ספריית פיג'מה".

המחלקה או כל גורם אחר במשרד איננו מקצה תקציבים להקמה או שיפוץ של ספריות בתי ספר. פעולות אלו מתבצעות בדרך כלל בסיוע תרומות מגורמים שונים, בהשתתפות הרשויות המקומיות ובעלויות של מוסדות החינוך. תפקידיה של המחלקה לספריות כוללים הנחייה והדרכה בעת הקמה ספריות חדשות או שיפוץ ספריות קיימות. על פי הוראות חוזר מנכ"ל, על בתי ספר להיות בקשר עם המחלקה לספריות לצורך קבלת הנחיות וייעוץ לתכנון הקמה של ספרייה חדשה או שיפוץ של ספרייה קיימת.²¹ עם זאת, לדברי מנהלת המחלקה לספריות במשרד החינוך, ההיענות להוראה זאת תלויה בבתי-הספר והיכולת של המחלקה לפקח על יישומה בפועל נמוכה שכן המדריכות מגיעות לרוב רק לאותם בתי ספר המבקשים את סיוען ואין להן כלים לפעול מול בתי ספר שאינם מבקשים הדרכה מן המחלקה.²²

בעשור האחרון המחלקה עובדת בשיתוף פעולה עם קרן משפחת מילטון-גוטמן שבאמצעותה הועברו תרומות בסך למעלה מ-16 מיליון דולר לצורך סיוע בהקמתן של כ-250 מיליון ספריות בתי ספר ברחבי הארץ (20 ספריות נוספות נמצאות בשלבים שונים של תכנון והקמה). 180 מתוך הספריות שהוקמו בסיוע הקרן הן בבתי ספר יסודיים ו-70 בבתי ספר על-יסודיים, רובן בחינוך העברי. לדברי מנהלת המחלקה לספריות, שושי שלומי, הקרן קובעת קריטריונים בסיסיים לתמיכה בכל שנה והמחלקה מעבירה את המלצותיה לבניית ספריות על בסיס הצרכים הקיימים, תוך התמקדות בבתי ספר וביישובים במעמד סוציו-אקונומי נמוך. מדריכות המחלקה מלוות את תהליכי התכנון והבנייה של הספריות שנבנות במימון הקרן ואת ארגון למתן שירות מקצועי.²³

פירוט תמיכת משרד החינוך בספריות בתי-ספר מעלה כי מעורבות המשרד בפעילותן של ספריות בתי-ספר והקצאת המשאבים שלו לצורך כך, מזערית. זאת במיוחד בחינוך היסודי.

¹⁸ משרד החינוך, מינהל עובדי הוראה, אגף א' לפיתוח מקצועי, "ספריית בית הספר שמקדמת למידה משמעותית".

¹⁹ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2017.

²⁰ ראו אתר "ספריית פיג'מה" ואתר "שמחת הקריאה" וכן שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017.

²¹ משרד החינוך, **הקמת ספריות חדשות ושיפוץ ספריות קיימות – רענון ההוראות**, חוזר מנכ"ל תשע"ו 5, ט"ו בטבת התש"ע, 01 בינואר 2010.

²² שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, שיחת טלפון, 7 באוגוסט 2017.

²³ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2017.

3.1 פעילות משרד החינוך בספריות בחינוך היסודי – "מצעד הספרים השנתי"

בחינוך היסודי המשרד איננו מקצה משאבים ייעודיים קבועים לספריות בתי ספר. המעורבות העיקרית של המחלקה לספריות במשרד החינוך בבתי ספר יסודיים היא באמצעות "מצעד הספרים השנתי".

המצעד הוא מפעל ארצי לעידוד הקריאה שפעיל מזה כעשרים שנה ומיועד לילדים ובני-נוער מגיל הגן ועד כיתה י"ב. המשתתפים במצעד קוראים ספרים מתוך רשימה מוצעת וספרים נוספים לפי בחירתם, משתתפים בפעילויות בעקבות הקריאה הנערכות ביוזמת המורות והספרניות בבתי הספר, ובחרים בהצבעה את הספר האהוב עליהם ביותר.

בשנת תשע"ז, השתתפו במצעד 1,246 בתי ספר בחינוך הרגיל (ו-40 בתי ספר בחינוך המיוחד), בהם כ-1,016 בתי ספר יסודיים. 968 מבתי הספר שהשתתפו בתכנית היו בחינוך העברי (בהם 722 בתי ספר ממלכתיים, 240 בתי ספר ממלכתיים-דתיים ו-6 בתי ספר חרדיים). 278 מבתי הספר הם בחינוך הלא-יהודי – בהם 200 בתי ספר בחינוך הערבי, 44 בתי ספר בחינוך הדרוזי, 31 בתי ספר בחינוך הבדואי ו-3 בתי ספר בחינוך הצ'רקסי. פילוח בתי הספר המשתתפים בתכנית מצעד הספרים לפי מדד הטיפוח הממוצע של בתי הספר מלמד כי כ-32% מבתי הספר במצעד הם בתי ספר במדד טיפוח חזק (עשירוני טיפוח 1 עד 3), 37% במדד טיפוח בינוני (עשירוני טיפוח 4 עד 6) ו-32% במדד טיפוח חלש (עשירוני טיפוח 7 עד 9).

בראשית שנת הלימודים, עם ההרשמה לתכנית חלק מבתי הספר שנרשמו לתכנית מקבלים מן המשרד מארזי ספרים הכוללים את רשימת הספרים המוצעים לקריאה במסגרת המצעד. על פי שושי שלומי, הממונה על הספריות במשרד החינוך, מספר בתי הספר שמקבלים מארזים תלוי בעלות הספרים בהתאם להסדרים שהמשרד מגיע אליהם מול ספקי הספרים. בשנת הלימודים תשע"ז נשלחו מארזים לכ-600 בתי ספר, בין השיקולים בבחירת בתי הספר שיקבלו מארזים: מועד ההרשמה, מדד הטיפוח של בית הספר והשלמת התכנית בשנים קודמות.

בסיום התכנית מקבלים חלק מבתי הספר שנרשמו לתכנית והשלימו את הפעילות בה לאורך כל השנה, על פי המלצת המדריכות בספרייה, שוברים לרכישת ספרים. בשנת תשע"ז קיבלו כ-828 בתי ספר שוברים של 1,000 שוברים לרכישת ספרים, השוברים לשנת תשע"ז טרם חולקו. בסה"כ הקצה המשרד בשנת תשע"ז כ-1,750,000 שוברים לרכישת ערכות ספרים לבתי ספר ולהענקת שוברים לבתי ספר בהם 750,000 שוברים מתקציב המחלקה ו-1,000,000 נוספים מתקציב המשרד.²⁴

3.2 פעילות משרד החינוך בספריות בחינוך העל-יסודי – מימון תקן ספרן

בבתי ספר על יסודיים מקצה משרד החינוך תקן להעסקת ספרן על פי מפתח של משרה מלאה ל-25 כיתות. בית ספר שבו פחות מ-25 כיתות יקבל מימון לספרן בחלקיות משרה בהתאם למספר התלמידים בבית הספר.²⁵ תקן זה נקבע באמצע שנות התשעים של המאה העשרים ולא חל בו מאז כל שינוי.²⁶ לדברי מר ויקטור בן-נעים, מנהל המחלקה לספריות במשרד החינוך, התרבות והספורט בין 1981 ל-2012, לפני

²⁴ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017. דואר אלקטרוני, 24 ביולי 2017.

²⁵ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017.

²⁶ דניה אנוברג, תפקידו של ספרן בית-הספר בעיני ספרנים, מורים ומנהלים במגזר העל-יסודי בישראל – רצוי מול מצוי, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", מאת דניה אנוברג, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ג.

קביעת תקן זה, היה מקובל תקן של ספרן במשרה מלאה לכל 15 כיתות בחינוך העל-יסודי.²⁷ נציין כי ארגוני ספרנים במדינות שונות קבעו יחס מומלץ של מספר תלמידים לספרן בית-ספר. למשל, ארגון ספריות בית הספר בבריטניה המליץ על יחס מינימלי של ספרן במשרה מלאה ועוזר ספרן במשרה חלקית בבתי ספר של עד 500 תלמידים בחינוך העל-יסודי.²⁸ הארגון האמריקאי של ספריות בתי ספר קבע כי בכל ספריית בית ספר יהיה לפחות ספרן מוכשר אחד במשרה מלאה. מספר הספרנים הנוספים נקבע לפי צרכי בית הספר בהתאמה לגודלו, השירותים שניתנים בו, תכנית הלימודים בו וכד.²⁹

הספרן מועסק על ידי הרשות המקומית או הבעלות, במימון מלא של משרד החינוך, ללא דרישה להשתתפות קבועה של הרשות המקומית או הבעלות. על פי הוראות המשרד, חישוב השכר נעשה לפי הדרגה הממוצעת 8 מינהלי + 16 שנות ותק, ובסה"כ 7,490 ₪ למשרה מלאה.³⁰ עם זאת, כפי שיידון בפירוט בפרק 6 להלן, שכום זה איננו מספק לצורך העסקת ספרן בעל תואר אקדמי, העומד בדרישות הסף לתפקיד זה, ולכן רשויות מקומיות נדרשות להוסיף על השכום שמשלם המשרד או להעסיק ספרן שאינו אקדמאי. על פי נתונים שנתקבלו ממשרד החינוך, המשרד מממן העסקת 1,423 ספרנים בחלקיות משרה שונה ב-1,102 בתי ספר על יסודיים, זאת מתוך 1,386 בתי-ספר על-יסודיים.³¹ בבחינת שיעור בתי הספר שמועסק בהם ספרן על פי מגזר ופיקוח אנו רואים פערים משמעותיים בין מגזרים שונים, בעוד בחינוך העברי מועסק ספרן ב-85% מבתי הספר העל-יסודיים, בחינוך הערבי שיעור בתי הספר שמועסק בהם ספרן הוא 61%. בהשוואה בין החינוך העברי הממלכתי והממלכתי-דתי עולה כי בחינוך הממלכתי מועסק ספרן ב-78% מבתי הספר לעומת ב-90% מבתי הספר הממ"ד. פירוט הנתונים בתרשים הבא³²:

²⁷ ויקטור בן נעים, שיחת טלפון, 8 באוגוסט 2017.

²⁸ School Library Association, [SLA Standards for Secondary School Libraries](#)

²⁹ American Association of School Librarians, [Appropriate Staffing for School Libraries](#)

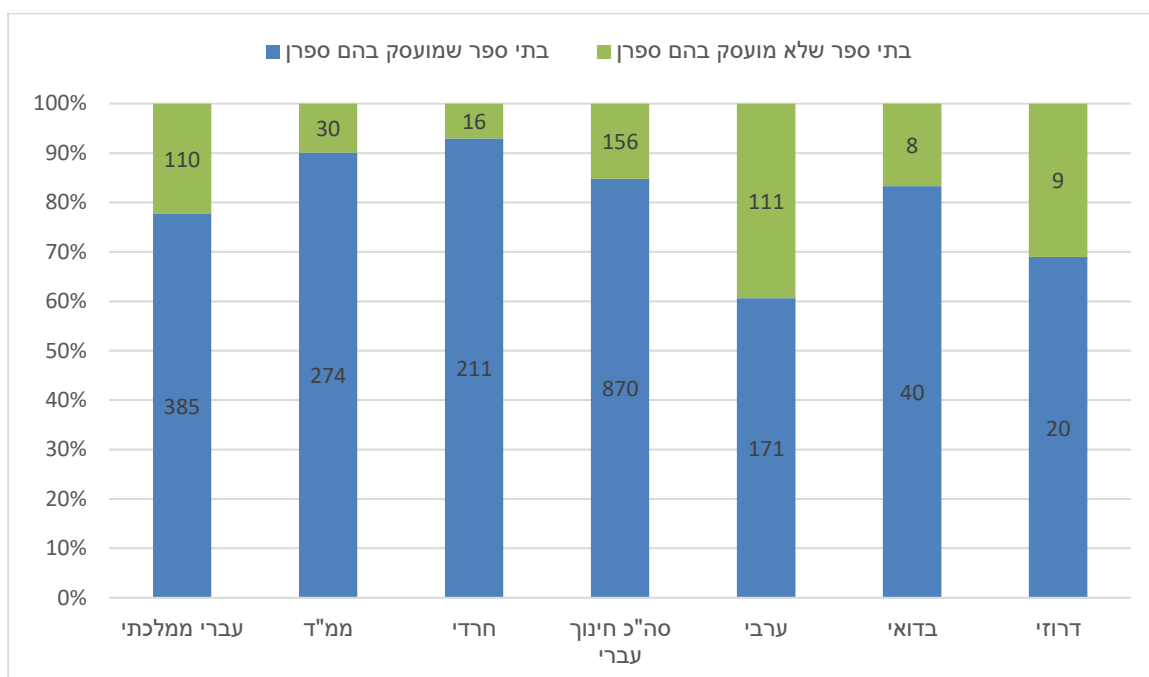
³⁰ משרד החינוך, מינהל כלכלה ותקציבים, [השתתפות משרד החינוך בתקציב הרשויות המקומיות והבעלויות לשנת הלימודים תשע"ז, 2016](#).

³¹ על פי נתוני מערכת משרד החינוך, [במבט רחב-מספרים על החינוך](#), כניסה ב-13 ביולי 2017. מתייחס לחינוך הרגיל בלבד, לא כולל מוסדות חינוך תרבותי ייחודי.

³² קובץ נתונים שנתקבל משושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017. עיבוד לנתוני מערכת [במבט רחב-מספרים על החינוך](#), כניסה ב-13 ביולי 2017, לשנת הלימודים תשע"ו.

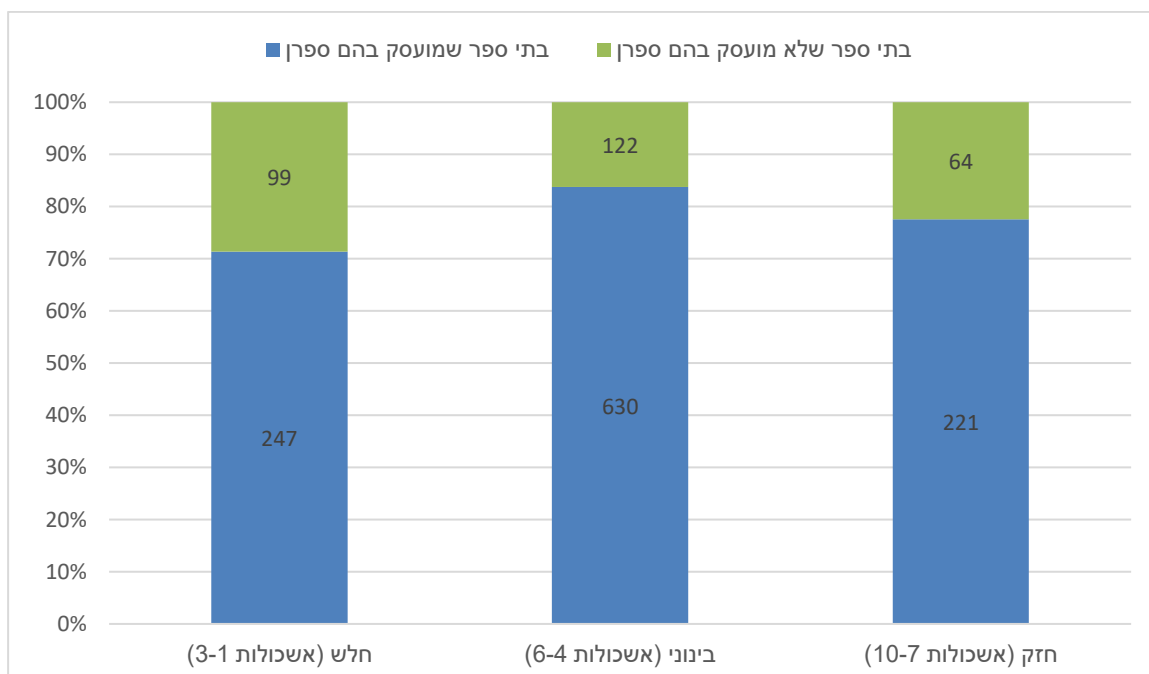

תרשים 1: בתי ספר שמועסק בהם ספרן לפי מגזר, תשע"ז

בפילוח הנתונים לפי אשכול חברתי-כלכלי של היישוב שבו ממוקם בית הספר או רואים שבבתי הספר שביישובים החלשים ביותר (אשכולות 1 עד 3) מועסקים פחות ספרנים במימון המשרד מבתי ספר ביישובים חזקים יותר. פירוט הנתונים בתרשים הבא³³:

תרשים 2: בתי ספר שמועסק בהם ספרן לפי אשכול חברתי-כלכלי של היישוב שבו ממוקם בית-הספר, תשע"ז

³³ קובץ נתונים שנתקבל משרות שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017. עיבוד לנתוני מערכת [במבט רחב-מספרים על החינוך](#), כניסה ב-13 ביולי 2017, לשנת הלימודים תשע"ז.

על פי הוראות משרד החינוך, המשרד אמור לממן תקן ספרן גם בבתי ספר לחינוך מיוחד המוגדרים כבתי-ספר על-יסודיים. ברוב בתי הספר לחינוך מיוחד לומדים תלמידים מן החינוך היסודי ועד לתיכון והם אינם מוגדרים כבתי ספר על-יסודיים, אך יש כ-45 בתי ספר לחינוך מיוחד המיועד לשכבות הגיל העליונות ומוגדרים כבתי ספר על-יסודיים. בכ-30 מבתי ספר אלה פחות מ-15 כיתות.³⁴ עם זאת, אין בין בתי הספר שהמשרד מממן בעבורם תקן לספרן אף בית ספר לחינוך מיוחד. יש להדגיש, כי בתי ספר לחינוך מיוחד מלמדים לעיתים תלמידים לבגרות, ותפקידו של הספרן בהם מורכב ביותר, שכן עליו להתאים את הספרייה לצרכיה של אוכלוסיית תלמידים מגוונת והטרואגנית במיוחד ולעסוק גם בהנגשת ספרים לתלמידים עם צרכים מיוחדים.³⁵

תכנית נוספת של המחלקה לספריות במשרד החינוך המיועדת לחינוך העל-יסודי היא תכנית "ספרייה מובילה שינוי" שבמסגרתה הספרנים מובילים יוזמה מקורית וחדשנית לשילוב הספרייה ושיתופה בתוכניות הלימודים. ועדה מטעם האגף מבקרת בבתי-הספר המשתתפים בתכנית ובוחרת מביניהן שלוש ספריות מובילות המקבלות 5,000 ש"ח כל אחת להעשרת אוספי הספרייה. התכנית פועלת ארבע שנים ועד כה השתתפו בה כ-40 ספריות ונבחרו 13 ספריות זוכות. על פי האגף בתי הספר הזוכים מהווים דוגמא ודגם, ומתקיימים בהם ימי עיון ללמידה ולהפצת דרכי העבודה לספריות נוספות.³⁶

מעבר להקצאת תקן ספרן, משרד החינוך איננו מקצה תקציב קבוע לספריות בחינוך העל-יסודי ועל בית הספר לממן את העלויות הנדרשות להפעלת ספרייה ממקורותיו. על פי מחקר שנערך סביב שנת 2000 בקרב כ-140 ספריות בחינוך העל-יסודי, תקציבן של כמחצית מן הספריות היה 10,000 ש"ח בשנה ויותר, תקציבן של 28% מן הספריות נע בין 2,000 ל-10,000 ש"ח לשנה ול-6.5% מן הספריות לא הוקצה תקציב שנתי קבוע.³⁷

4. תקציב ספריות בתי ספר

בפרק זה יוצג מידע על תקציב המוקדש לספריות בתי-ספר מן המקורות הבאים: המחלקה לספריות בתי ספר במשרד החינוך, תקצוב תקן לספרנים בחינוך העל-יסודי, ותקציבי ניהול עצמי של בתי הספר עצמם, בחינוך היסודי בלבד.

4.1 תקציב משרד החינוך

רוב התקציב שמקצה משרד החינוך לספריות בתי ספר מיועד למימון תקן ספרן בחינוך העל-יסודי. סכום נמוך מאוד של פחות מ-2 מיליון ש"ח לשנה מיועד למחלקה לספריות העוסקת בפעילות בחינוך היסודי. בסה"כ הקצה משרד החינוך בשנת 2016 כ-89 מיליון ש"ח לספריות בתי ספר.

³⁴ עיבוד לנתוני מערכת [במבט רחב-מספרים על החינוך](#), כניסה ב-13 ביולי 2017, לשנת הלימודים תשע"ו.

³⁵ נילי חי-אפרתי, מקומה של הספרייה הבית ספרית בחינוך המיוחד, פרוייקט גמר יישומי במידענות-ספרנות, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, תשע"ב, 2012

³⁶ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017.

³⁷ דניה אנוברג, **תפקידו של ספרן בית-הספר בעיני ספרנים, מורים ומנהלים במגזר העל-יסודי בישראל – רצוי מול מצוי**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", מאת דניה אנוברג, המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ג.

נדגיש כי הנתונים אינם כוללים מידע על התקציבים המיועדים להעסקת ספרנים בחינוך היסודי שכן העסקתם נעשית, אם בכלל, באמצעות גופים חיצוניים (בהם, הרשויות המקומיות, עמותות, תקציבים המיועדים לתל"ן) וכד' ואין איסוף נתונים מרוכז בעניין זה.

תקציב המחלקה לספריות, שהוא כאמור התקציב שמיועד לתמיכה בפעילויות בספריות בית-ספר, השתלמויות ספרנים ועבודת המחלקה לספריות, עמד בשנת 2017 על כ-1.85 מיליון ₪. תקציב זה נותר כמעט ללא שינוי, עם תנודות לכאן ולכאן בשנים מסוימות, מאז שנת 2010, כפי שעולה מן הטבלה להלן³⁸:

טבלה 1: **תקציב משרד החינוך לספריות בתי-ספר (מיליוני ₪), 2010-2017**

2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	
0.85	0.96	0.80	0.80	0.94	1.08	1.03	0.79	תקציב מקורי
1.00	1.00	1.00	0.85	0.85	0.85	0.85	0.85	תוספת תקציב
1.85	1.96	1.80	1.65	1.79	1.93	1.88	1.64	סה"כ

כפי שאנו רואים חלק גדול התקציב שמוקצה למחלקה מדי שנה איננו כלול בבסיס התקציב, אלא מועבר לה כתוספת תקציב במהלך השנה. בשנים האחרונות מגמה זאת אף גדלה עם צמצום התקציב המקורי שמוקצה למחלקה לספריות והגדלת התוספת הניתנת להן מדי שנה.

לדברי שושי שלומי, הממונה על הספריות במשרד החינוך, רובו הגדול של תקציב הזה מיועד לרכישת מארזי ספרים לבתי-ספר המשתתפים בתכנית "מצעד הספרים" ולחלוקת שוברים לרכישת ספרים לבתי ספר שהשלימו אותה (ראו פירוט לגבי התכנית בסעיף 3.1 לעיל). בשנת הלימודים הקודמת, תשע"ז, הוקדשו לתכנית זאת כ-1.75 מיליון ₪ מתקציב האגף. יתרת התקציב מיועדת לארגון השתלמויות וכנסים לספרני בתי ספר (כ-50,000 ₪ לשנה) ולתכניות אחרות שהאגף משתתף במימונן.³⁹

מימון משרד החינוך להעסקתם של ספרנים מועבר לרשויות המקומיות ולבעלויות על בתי ספר כחלק מסל התלמיד בחינוך העל-יסודי. על פי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים תשע"ז המשרד מימון את העסקתם של 1,423 ספרנים ב-1,102 בתי ספר על-יסודיים (ראו הרחבה בסעיף 3.2 לעיל). מנתונים שנתקבלו ממינהל כלכלה ותקציבים במשרד החינוך בשנת 2016 הועברו לרשויות המקומיות ולבעלויות על בתי הספר כ-87 מיליון ₪ למימון תקן ספרן בחינוך העל-יסודי, מתוכם כ-50 מיליון ₪ למימון תקן ספרן בחטיבה העליונה ו-37 מיליון ₪ למימון תקן ספרן בחטיבות הביניים.⁴⁰

4.2 תקציב בתי הספר – ניהול עצמי

מקור נוסף למימון הוצאות בתי ספר עבור ספרים וספריות הוא תקציב ניהול עצמי של בתי הספר היסודיים. במסגרת מדיניות הניהול העצמי של בתי הספר היסודיים מתבצע איגום של מרב המשאבים הגמישים המוקצים לו ממקורות שונים (משרד החינוך, הרשות המקומית ומקורות נוספים) והעברתם

³⁸ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017, דואר אלקטרוני, 29 ביוני 2017. נציין כי התקנה הרלוונטית של משרד החינוך לספריות בית ספר, תקנה 20460233, מתוקצבת מדי שנה בכ-12 מיליון ₪. אולם לדברי מנהלת תקציב החינוך הלא-פורמאלי במינהל כלכלה ותקציבים במשרד החינוך, גב' תמי וייצמן, רוב התקציב בתקנה זאת הוקדש לתכנית ספריית פיגימה ולא לספריות בתי ספר. ³⁹ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017, דואר אלקטרוני, 29 ביוני 2017.

⁴⁰ אפרת קמחי, מנהלת תחום (מידע-כלכלה וסטטיסטיקה), מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך, דואר, 27 ביולי 2017. מירי כהן, מנהלת תחום (עלויות), מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך, דואר, 2 באוגוסט 2017.

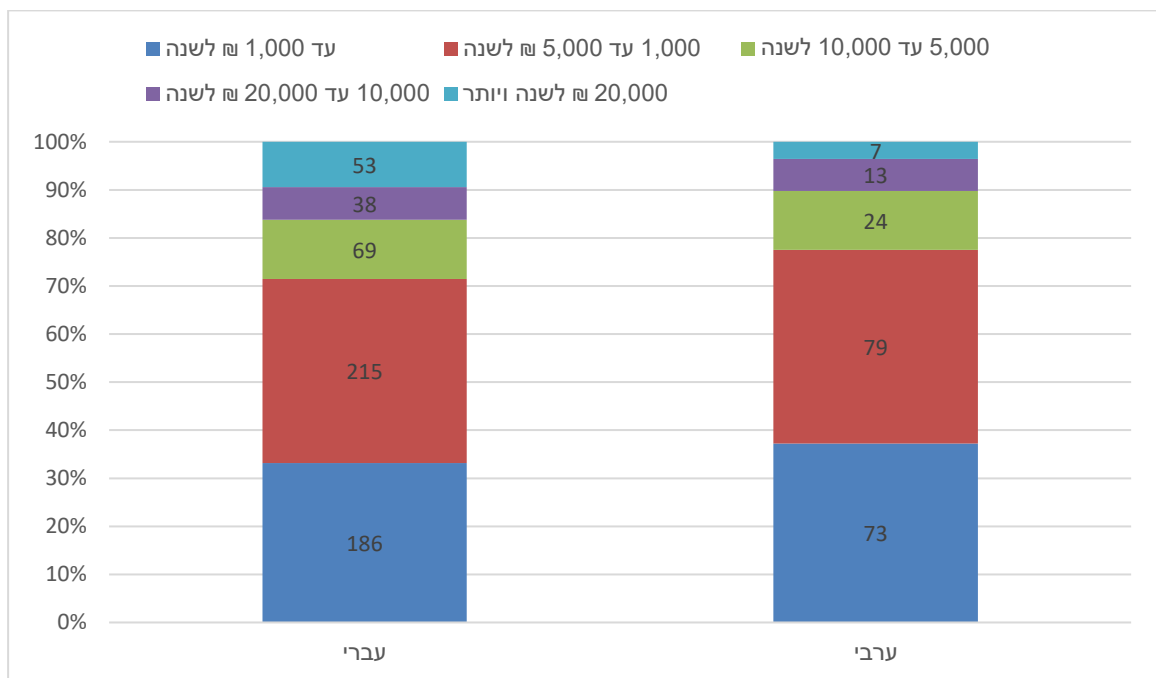

לרשות בית הספר, באופן שהמשאבים יהיו זמינים לבית הספר והוא יוכל להפנותם לטובת היעדים והצרכים שהגדיר לעצמו. על פי מדיניות משרד החינוך בתחום זה, כיום כל בתי הספר היסודיים הרשמיים פועלים במתכונת של ניהול עצמי.⁴¹

בתי ספר הפועלים במתכונת של ניהול עצמי מעבירים למשרד החינוך דיווח מפורט על הוצאותיהם בסעיפים שונים, בין השאר, בסעיף ספריות וספרים (לא ספרי לימוד, הנרכשים באופן עצמאי על ידי ההורים או במסגרת התכנית להשאלת ספרי לימוד).

מנתוני משרד החינוך לשנת הלימודים תשע"ו שבה פעלו במתכונת הניהול העצמי כ-97.5% מבתי הספר היסודיים הרשמיים, עולה כי 757 מתוך 1,257 בתי הספר היסודיים הרשמיים שהעבירו דיווחים למשרד החינוך על הוצאותיהם, דיווחו על הוצאות בסעיף זה בסכום כולל של כחמישה מיליון ₪. כ-74% מבתי הספר שדיווחו על הוצאה בסעיף זה הם בחינוך העברי, 19% בחינוך הערבי, 4% בחינוך הבדואי ו-3% בחינוך הדרוזי. אף כי אין פערים משמעותיים בין המגזרים השונים מבחינת שיעור בתי הספר שדיווחו על הוצאה בסעיף זה נתונים על גובה ההוצאה מעידים על פערים בהקשר זה. כ-33% מבתי הספר בחינוך העברי וכ-37% מבתי הספר בחינוך הערבי הוציאו פחות מ-1,000 ₪ בשנה על ספרים וספריות. כ-70% מבתי הספר בחינוך העברי וקרוב ל-80% מבתי הספר בחינוך הערבי הוציאו פחות מ-5,000 ₪ על ספרים וספריות. 16% מבתי הספר בחינוך העברי לעומת כ-10% מבתי הספר בחינוך הערבי הוציאו יותר מ-10,000 ₪ בשנה בסעיף זה. פירוט הנתונים בתרשים הבא⁴²:

תרשים 3: הוצאה של בתי ספר יסודיים לרכישת ספרים מתקציב ניהול עצמי לפי מגזר, תשע"ו

מבחינת ההוצאה הממוצעת לבית ספר ולתלמיד אנו רואים כי ההוצאה השנתית הממוצעת למוסד בחינוך העברי הייתה 7,478 ₪, לעומת 4,721 ₪ בחינוך הערבי, 4,052 ₪ בחינוך הבדואי ו-1,588 ₪ בחינוך הדרוזי. ההוצאה השנתית הממוצעת לתלמיד הייתה 19.3 ₪ בחינוך העברי, 9.6 ₪ בחינוך הערבי, 8.4 ₪ בחינוך

⁴¹ להרחבה על מדיניות ניהול עצמי של בתי ספר ראו: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מעבר בתי-ספר לניהול עצמי – הסדרה והיבטים ארגוניים](#), כתיבה: אסף ווינגר, 19 באפריל 2017

⁴² שמואל טרייסטר, רכז כלכלי, נתונים ומערכות מידע, מינהלת ניהול עצמי ומרום, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 18 ביולי 2017, 6 באוגוסט 2017.

הבדואי ו-4.9 ש בחינוך הדרוזי. עם זאת, בשל הפערים הגדולים בין בתי הספר, כפי שעולה מן הנתונים שהוצגו בתרשים, יש להתייחס בהסתייגות לממוצעים אלה.

נציין, כי על פי ההוראות המסדירות את פעילותם של בתי-ספר בניהול עצמי הם מורשים להעסיק באמצעות התקציבים העומדים לרשותם כוח עזר פדגוגי כגון מדריכי העשרה וסייעות. אך אין בהוראות אלה התייחסות להעסקת ספרנים בבתי ספר יסודיים באמצעות תקציבים אלה.⁴³

5. נתונים על ספריות בתי ספר

בידי משרד החינוך או גורם אחר אין כיום מידע מקיף, עדכני ומפורט על ספריות בתי הספר, הספרנים המועסקים בבתי ספר והכשרתם, שירותי הספרייה ועוד, מידע החיוני לקביעת מדיניות בתחום זה. בין השאלות שלא מצאנו תשובה מדויקת ועדכנית עליהן:

- שיעור בתי הספר שיש בהם ספריות במגזרים שונים ובבתי-ספר שלומדים בהם תלמידים במצב כלכלי- חברתי שונה;
- מספר הספרנים בספריות בתי ספר ושיעור הספריות שמועסק בהן ספרן דרך קבע בשכבות גיל שונות, במגזרים ובבתי ספר שלומדים בהם תלמידים במצב כלכלי חברתי שונה;
- השירותים הניתנים בספריות בתי הספר, דוגמת: מספר הספרים וכתבי העת (בדפוס ודיגיטליים) בספרייה, נגישות תלמידים, שעות פתיחת הספרייה והשאלת ספרים, מאגרי מידע ושירותי מחשב בספרייה;
- השימוש של תלמידים ומורים בספריות בתי ספר, מידת התועלת שהם מפיקים ממנה ותרומתה לבתי הספר;
- הכשרת ספרנים בספריות בתי ספר.

על פי הממונה על הספריות בבתי ספר, שושי שלומי, בשנת הלימודים הקודמת האגף פנה לספריות בתי הספר בשאלון פנימי, אך לא זכה למענה רחב בקרב הספריות. בנוסף, המשרד פועל כעת לעדכון מערכות המחשוב שלו באופן שיחייב דיווח על הכשרת ספרנים המועסקים בתקן משרד החינוך ויאפשר הפקת נתונים מדויקים בעניין זה.⁴⁴

הנתונים המצויים בידינו על ספריות בתי-ספר, אינם עדכניים ברובם, ולעיתים נתונים ממקורות מידע שונים סותרים זה את זה. עם זאת, מקורות המידע השונים מעידים בעקביות על פערים בין החינוך העברי לחינוך הערבי בתחום זה, הן בחינוך היסודי והן בחינוך העל-יסודי.

בדיקה מקיפה אחרונה בעניין ספריות בית הספר בוצעה על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עבור משרד החינוך בשנת 2005. במסגרת הבדיקה נשלחו שאלונים מפורטים בנושא פעילות הספרייה לכלל בתי הספר (כ-3,800 מוסדות) והשיבו עליהם קרוב ל-2,800 בתי ספר בשלבי חינוך ובמגזרים שונים. ממצאי הסקר פורסמו ביולי 2007 כפרסום הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה "ספריות – מרכזי משאבים בבתי ספר

⁴³ "מעבר בתי הספר היסודיים לניהול עצמי: עקרונות המדיניות ומודל היישום", חוזר מנכ"ל תשעה/1(ב), ו' באלול התשע"ד, 01 בספטמבר 2014. בבדיקה עם מטה התכנית עלה כי אף במשרד החינוך אין ודאות בשאלה זאת והיא הועברה לבדיקת הלשכה המשפטית של המשרד.

⁴⁴ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017

יסודיים ועל-יסודיים, תשס"ה". הממצאים כוללים מידע על ספריות בתי הספר בנושאים שונים ובהם: שטח, מקומות ישיבה וכותרים בספרייה, השאלת ספרים בספרייה, שיעור הספריות ששופצו בעשור האחרון ושיעור הספריות שזקוקות לשיפוץ, נגישות הספריות לבעלי מוגבלויות, אמצעי עזר לימודיים בספרייה, פעילויות המתקיימות בספרייה, ארגון וניהול הספרייה, ומידע מפורט על ספרנים המועסקים בספריות בתי הספר.⁴⁵

ממצאים מרכזיים מתוך הסקר מלמדים כי בכ-80% מבתי הספר היסודיים ובכ-90% מבתי הספר בחינוך העל-יסודי היו ספריות. שיעור בתי הספר שהיו בהם ספריות בחינוך הערבי נמוך ביחס לשיעורם בחינוך העברי הממלכתי והממלכתי-דתי בכל שכבות הגיל. בחינוך החרדי היסודי היו ספריות בכ-69% מבתי הספר, בחינוך החרדי העל-יסודי ב-88%. בחינוך המיוחד היו ספריות בכ-60% מבתי הספר היסודיים ובכ-55% מבתי הספר העל-יסודיים. הספריות בחינוך היסודי קטנות ביחס לספריות בחינוך העל-יסודי – שטחן של כ-44% מן הספריות בחינוך היסודי קטן מ-50 מ"ר והיו בהן בממוצע כ-10.9 כותרים לתלמיד, בעוד בחטיבה העליונה 55.6% מן הספריות גדולות מ-100 מ"ר והיו בהן בממוצע 15.6 כותרים לתלמידים. ספריות בחינוך הערבי בכל שלבי החינוך קטנות במידה ניכרת מן הספריות בחינוך העברי – בחינוך היסודי הערבי 3.9 כותרים לתלמידים בממוצע ובחינוך העל-יסודי – 8.6 כותרים בממוצע לתלמיד.

בקשר לספרנים המועסקים בספריות בתי ספר אנו רואים כי בכ-34% מן הספריות בחינוך העברי וכ-44% מן הספריות בחינוך הערבי לא הועסק ספרן. ברבות מן הספריות שבהן הועסק ספרן אין לו הכשרה בספרנות אלא בהוראה בלבד והוא ממלא את תפקידו כספרן, למספר שעות שבועיות קטן, לצד עבודה בתפקיד נוסף בבית הספר. בטבלה שלהלן נתונים מפורטים על ספרנים שהועסקו בבית ספר בשלבי החינוך השונים, על הכשרתם ועל היקף ההעסקה שלהם. נציין כי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בהקשר זה אינם מבחינים בין בתי ספר בחינוך הרגיל לבתי ספר בחינוך המיוחד.

טבלה 2: ספרנים המועסקים בספריות בתי ספר לפי שלב חינוך ומגזר, 2005

חטיבה עליונה		חטיבות ביניים		בתי ספר יסודיים		
ערבי	עברי	ערבי	עברי	ערבי	עברי	
77%	71%	69%	86%	46%	59%	שיעור בתי ספר שיש בהם ספרנים
183	1,320	119	743	229	1,349	מספר ספרנים
6.5%	22.3%	6.0%	13.2%	49.7%	58.1%	ללא הכשרה כספרן
17.2%	31.7%	11.9%	34.8%	19.9%	28.0%	הכשרה להוראה ולספרנות
76.3%	46.0%	82.1%	52.0%	30.4%	13.9%	הוכשרו לספרנות בלבד
30.1	22.6	27.1	27.0	11.8	10.2	מספר שעות עבודה שבועיות ממוצע
19.6%	29.1%	10.7%	19.0%	66.7%	66.2%	ממלאים תפקיד נוסף בבית הספר

מקורות נוספים על ספרנים בבתי ספר אינם כוללים מידע מפורט בהקשר זה ובמיוחד חסר מידע על ספרנים המועסקים בספריות בתי ספר, הכשרתם ומאפייניהם.

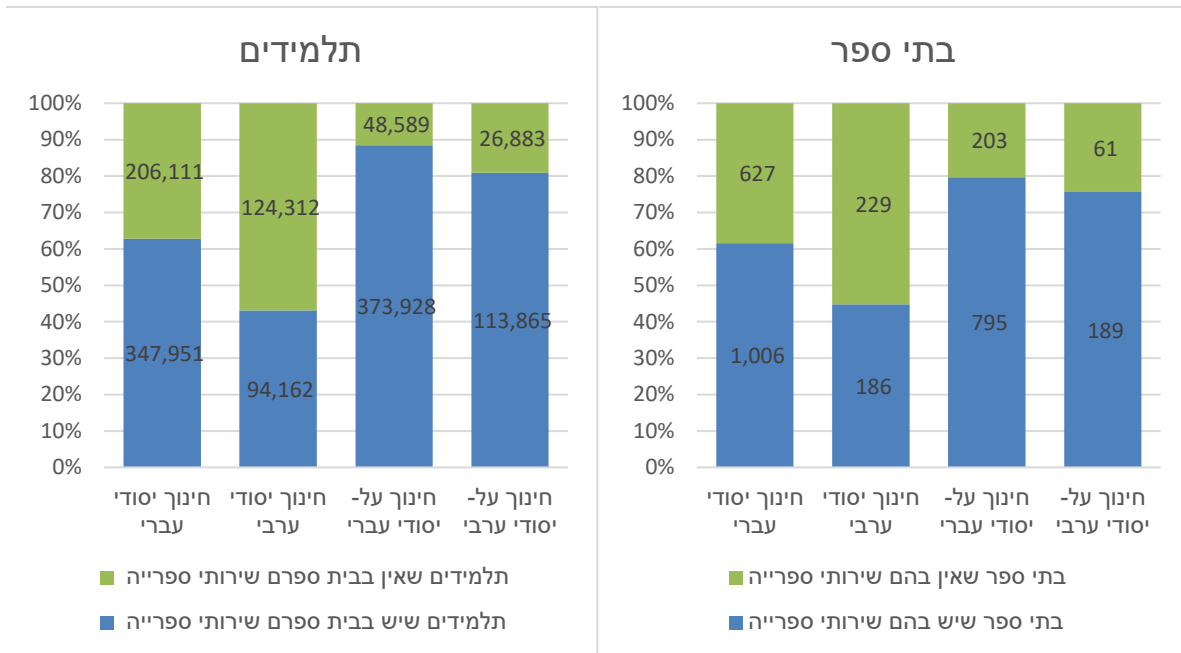
סקר שירותי חינוך ורווחה שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עבור משרד החינוך בשנת 2008, כולל, במסגרת נתונים על שירותי פרט הניתנים בבתי ספר במגזרים שונים, מידע על שירותי ספרייה בבתי ספר לרבות מידע על שיעור התלמידים שהייתה ספרייה בבית ספרם. ממצאי הסקר מעידים על שיעור נמוך

⁴⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החינוך, "ספריות – מרכזי משאבים בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים, תשס"ה", ירושלים, תמוז תשס"ז, יולי 2007.

יחסית של תלמידים בחינוך היסודי שלמדו בבתי ספר עם ספרייה ועל פערים משמעותיים בין מגזרים שונים, הן בחינוך היסודי והן בחינוך העל-יסודי, כפי שעולה מן התרשים הבא:

תרשים 4: בתי ספר שניתנים בהם שירותי ספרייה ותלמידים הלומדים בהם, 2008

בנוסף מלמדים ממצאי הסקר על פערים על פי המצב הכלכלי של בתי הספר בחינוך היסודי העברי הממלכתי והממלכתי דתי ובחינוך הערבי. ב-63.3% מבתי הספר היסודיים החזקים ביותר בחינוך העברי הממלכתי הייתה ספרייה, לעומת 53.6% מבתי הספר היסודיים החלשים ביותר. בבתי ספר יסודיים ממלכתיים-דתיים הפערים ניכרים יותר – ב-67.1% מבתי הספר החזקים ביותר הייתה ספרייה, לעומת 42.4% מבתי הספר החלשים ביותר. בחינוך הערבי, בכל בתי הספר בשתי רמות הטיפול העליונות הייתה ספרייה, אך רק ב-37% מבתי הספר ברמת הטיפול החלשה ביותר.⁴⁶ בחינוך העל-יסודי הפערים לפי מדד הטיפול של בית הספר מצומצמים יותר אך עדיין קיימים בחלק מן המגזרים.⁴⁷

סקרים בינלאומיים שמדינת ישראל משתתפת בהם מספקים תמונה עדכנית מעט יותר, אך מפורטת עוד פחות על מספר בתי הספר שניתנים בהם שירותי ספרייה.

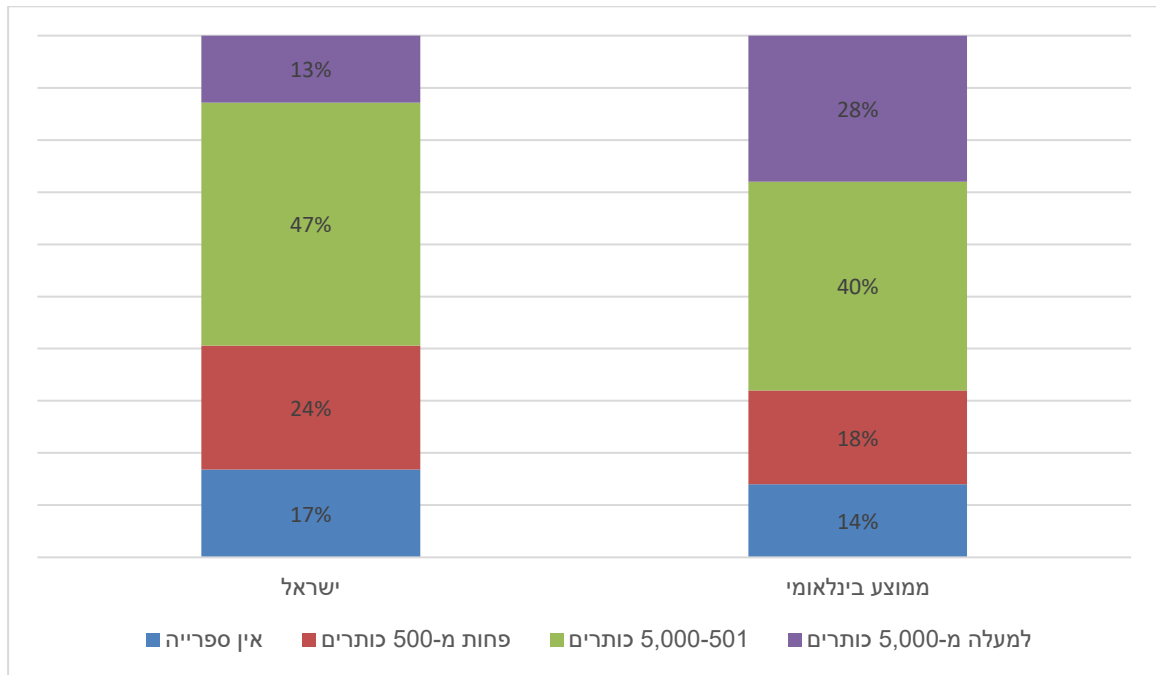
מבחן פירלס בודק מיומנויות קריאה של תלמידי כיתה ד'. כחלק משאלוני הרקע לבחינה נשאלו הנבחנים על קיומה של ספרייה בבית הספר ועל מספר הכותרים בספרייה זאת. מן הנתונים עולה כי 83% מן הנבחנים דיווחו על קיומה של ספרייה בבית הספר, וברוב הספריות בין 500 ל-5,000 כותרים. בהשוואה בינלאומית שיעור התלמידים שדיווחו על קיומה של ספרייה בבית ספרם נמוך מעט ביחס לממוצע המדינות שהשתתפו במבחן, וספריות בתי הספר בישראל קטנות ביחס לספריות במדינות אחרות שהשתתפו במבחן. ממצאי השאלונים מפורטים בתרשים הבא:

⁴⁶ בהקשר זה נציין כי 19 מבין בתי הספר שהשתתפו בסקר היו בחמישוני הטיפול הנמוכים ביותר (כלומר בתי ספר שתלמידיהם ברמה כלכלית-חברתית חזקה לעומת 230 בתי ספר בחמישוני הטיפול העליון).

⁴⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החינוך, **סקר שירותי חינוך ורווחה: בתי ספר יסודיים ועל-יסודיים: חינוך עברי וחינוך ערבי – תשס"ח**, פרסום מס' 1466, ירושלים תשע"ב, אוקטובר 2011.

תרשים 5: תלמידי כיתות ד' שדיווחו כי בבית ספרם ספרייה ומספר הספרים בספרייה, מבחן פירלס 2011

בהקשר זה נציין כי הישגי הנבחנים במבחן פירלס גבוהים מעט ככל שמספר הכותרים בספרייה גבוה יותר. הציון הממוצע של תלמידים שבספריית בית הספר שלהם למעלה מ-5,000 כותרים – 551, גבוה מן הציון של תלמידים שאין בבית הספר שלהם ספרייה – 529.⁴⁸

מבחן טימס בודק את הישגיהם במדעים של תלמידי כיתות ה' ו-ח'. בישראל משתתפים בבחינה תלמידי כיתות ח' בלבד. במסגרת הבחינה הועברו שאלונים למנהלי בתי הספר שהשתתפו במבחן שכללו, בין השאר, שאלות על ספריית בית הספר. ממצאי השאלונים מעידים כי ב-82% מחטיבות הביניים יש ספרייה. במעט פחות ממחצית מן הספריות (47%) יש למעלה מ-2,000 כותרים בדפוס. כן מלמדים הנתונים על פערים בין החינוך העברי לחינוך הערבי בבחינת שיעור בתי הספר שיש בהם ספריות ומספר הכותרים בספריות. בחינוך העברי ב-54% מן הספריות יש 2,000 כותרים בדפוס או יותר בעוד בחינוך הערבי ב-27% מן הספריות יש יותר מ-2,000 כותרים. פירוט הממצאים בטבלה להלן:

טבלה 3: מנהלי חט"ב שדיווחו כי בבית ספרם ספרייה ומספר הכותרים בדפוס בספרייה, מבחן טימס, 2015

מספר כותרים				בבית הספר יש ספרייה	
למעלה מ-5000	5000-2000	2000-500	עד 500	כן	לא
22%	32%	27%	20%	84%	דוברי עברית
14%	13%	40%	33%	75%	דוברי ערבית
20%	27%	30%	23%	82%	סה"כ

בנוסף נמצאו פערים משמעותיים בין החינוך העברי לערבי במספר כותבי העת בספרייה. ב-30% מבתי הספר בחינוך הערבי אין כותבי עת מודפסים בספרייה, לעומת 13% מבתי הספר בחינוך העברי. ב-83% מבתי הספר בחינוך הערבי אין כותבי עת דיגיטליים בספרייה, לעומת 64% מבתי הספר בחינוך העברי. בנוסף ב-

⁴⁸ Progress In International Reading Literacy Study – PIRLS, [PIRLS 2011 International Results in Reading](#), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College, 2012. Exhibit 5.7: Size of School Library.

95% מבתי הספר בחינוך העברי ובכל בתי הספר בחינוך הערבי יש בספרייה פחות מ-250 ספרים דיגיטליים.⁴⁹

6. ספרנים בספריות בתי-ספר – הכשרה והעסקה

כפי שהראינו ברקע למסמך זה, לספרנים בספריית בית הספר, להכשרתם ולמידת שיתוף הפעולה שלהם עם המורים והמנהל של בית הספר, חשיבות מכרעת בתרומתה של הספרייה לתלמידים ולמוסד החינוכי. על פי הספרות המקצועית בנושא זה, עבודתו של ספרן בית הספר כוללת שלושה תפקידים מרכזיים: הספרן הוא מומחה מידע המאפשר נגישות למקורות מידע שונים, עוזר ומסייע באיתור מידע ובסינונו; הספרן עוסק בהוראה והדרכה ומדריך את תלמידי בית הספר בנושא הקריאה הביקורתית ומיומנויות החשיבה הנדרשות מהלומד לאורך החיים; הספרן הוא יועץ הוראה המספק ייעוץ והדרכה למורים בתחומי ההוראה שלהם ובתחומי התעניינותם.⁵⁰ חוזר מנכ"ל משרד החינוך מ-1989 עוסק אף הוא בהרחבה בתפקיד הספרן בשני היבטיו: התפקיד המקצועי-מינהלי והתפקיד החינוכי.⁵¹

בהתאם לכך יש שתי גישות שונות באשר להשכלתו של ספרן בית הספר. הגישה הראשונה מדגישה את היותו של הספרן קודם כל מורה, שהוא בעל השכלה מקבילה ליתר המורים בבית הספר, ובנוסף לכך בעל השכלה בספרנות. הגישה האחרת מדגישה את ההשכלה הספרנית של ספרן בית-הספר, הזקוק בנוסף לכך למיומנויות חינוכיות בשל מיקומו של ספרייתו בתוך מערכת החינוך. במדינות אחדות, בהן אוסטרליה, קנדה וחלק ממדינות ארצות הברית, נהוג השימוש במונח "מורה-ספרן" לתיאור תפקידו של ספרן בית הספר והאדם הממלא תפקיד זה בצורה הטובה ביותר הוא בעל הסמכה כפולה, הן בחינוך והן במידענות-ספרנות.⁵² נציין כי נתוני סקר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משנת 2005, שהם הנתונים היחידים המצויים בידינו בעניין זה, מעידים כי בחינוך העברי כ-39.5% מן הספרנים בספריות בית הספר בחינוך העברי הוכשרו רק להוראה, כ-31% הוכשרו להוראה ולספרנות ו-30% הוכשרו רק לספרנות. בחינוך הערבי – 30.5% מן הספרנים הוכשרו רק להוראה, 17.5% הוכשרו להוראה ולספרנות וכ-52% הוכשרו רק לספרנות.⁵³

בישראל כ-1,400 ספרנים המועסקים בספריות בתי-ספר בחינוך העל-יסודי בתקן הממומן על ידי משרד החינוך. ייתכן כי הרשויות המקומיות או הבעלויות מעסיקות ספרנים נוספים שלא במימון משרד החינוך. מספר הספרנים המועסקים בבתי ספר יסודיים איננו ידוע. כאמור, על פי נתונים סקרים שונים בכ-60% עד 80% מבתי הספר היסודיים יש ספרייה ובכ-60% מספריות אלה מועסק ספרן. מכאן ניתן להעריך כי לפחות 900 ספרנים נוספים מועסקים בחינוך היסודי.⁵⁴

תנאי הסף להעסקת ספרנים במוסדות חינוך על-יסודיים לפי תקן משרד החינוך הם תואר אקדמי בתחום הספרנות או המידענות, תעודה אקדמית בתחום הספרנות או המידענות או תואר אקדמי מוכר (רצוי

⁴⁹ עיבוד לתוצאות מבחני טימס 2015 שבוצע לבקשת מרכז המחקר והמידע על ידי הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, משרד החינוך. ד"ר חגית גליקמן, מנכ"לית ראמ"ה, משרד החינוך, דואר אלקטרוני, 6 ביולי 2017.

⁵⁰ ערן גולדנברג, תפקידה של הספרייה הבית הספרית והספרן העובד בה במאה ה-21, לימודים: כתב עת וירטואלי לענייני חינוך והוראה, גיליון מס' 9, מכללת הרצוג, תמוז תשע"ד.

⁵¹ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל מיוחד ה', תשמ"ט, "הספרייה מרכז המשאבים בבתי-ספרי יסודיים ועל-יסודיים".
⁵² רות אש-ארגילי וסנונית שהם, "הקשר בין תפיסת מעורבות הספרנים בחיי בית-הספר בעיני מורים, מנהלים וספרנים וסוג הכשרתם של הספרנים לבין דפוס שיתוף הפעולה בין מורים לספרנים", מידעת, גיליון מס' 8 (2012).

⁵³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החינוך, "ספריות – מרכזי משאבים בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים, תשס"ה", ירושלים, תמוז תשס"ז, יולי 2007.

⁵⁴ לפי נתוני מערכת במבט רחב של משרד החינוך, בשנת תשע"ו היו כ-2,450 בתי ספר יסודיים בחינוך הרגיל, לא כולל מוסדות פטור.

בחינוך) ותעודת ספרן מורשה.⁵⁵ נציין, כי תיאור תפקיד זה פורסם באוגוסט 2015, כאשר בגרסה הקודמת של קובץ התפקידים מ-1992 לא נכלל תיאור תפקיד ספציפי לספרן בית הספר.⁵⁶ לפיכך, רבים מן הספרנים בספריות בתי-ספר לא נדרשו לעמידה בדרישות סף אלו בעת קבלתם לעבודה כספרנים. אין תנאי סף להעסקת ספרנים בחינוך היסודי, וכל גורם המעסיק ספרנים בחינוך היסודי קובע דרישות משלו לנושאי משרה זאת.⁵⁷

6.1 הכשרת ספרנים

הכשרת ספרנים בישראל מתבצעת בשני מסלולים – מסלול אקדמי לתואר ראשון, שני ושלישי בספרנות ומידענות ומסלול לא-אקדמי לתעודת ספרן מורשה.

באשר להכשרה מקצועית של ספרנים תוך כדי העסקתם, משרד החינוך מקיים השתלמויות מחוזיות שנתיות וכנסים המיועדים לספרני בית ספר. בנוסף גופים שונים בהם ארגון הספרנים והמידענים בישראל, (אסמ"י), מרכז הספר והספריות, מוסדות אקדמיים המלמדים ספרנות ועוד מקיימים השתלמויות, כנסים וימי עיון לספרנים.⁵⁸ עם זאת, למרות החשיבות הרבה של ההכשרה המתמשכת לספרנים, במיוחד על רקע היעדר השכלה מקצועית בספרנות לרבים מהם, אין כיום מערך מוסדר ומובנה להכשרה מקצועית לספרני בתי ספר, בדומה לזה הקיים עבור בעלי תפקידים אחרים בצוות ההוראה של בית הספר.

לימודים אקדמיים בספרנות-מידענות

כיום מוצעים תארים אקדמיים בספרנות-מידענות בשני מוסדות אקדמיים: אוניברסיטת בר אילן המציעה תואר ראשון, שני ושלישי במדעי המידע והספרנות והמכללה האקדמית לחינוך דוד ילין המציעה תואר שני בהוראה (M.Ed) במידענות-ספרנות במערכות חינוך.⁵⁹ נציין כי אוניברסיטת חיפה מאפשרת לתלמידי תואר ראשון ושני לקחת מיקבץ קורסים בלימודי ספרנות ומידענות במסגרת לימודיהם, אך איננה מעניקה תואר אקדמי בתחום זה, אלא תעודה בלבד (ראו להלן).⁶⁰

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2016 למדו לתואר בספרנות-מידענות באוניברסיטאות 420 סטודנטים לתואר ראשון, שני ושלישי, בתוכם 180 סטודנטים לתואר ראשון, 197 סטודנטים לתואר שני ו-43 דוקטורנטים. הנתונים מלמדים על מגמת גידול במספר הסטודנטים באוניברסיטאות, עם תנודות לכאן ולכאן בשנים מסוימות. פירוט הנתונים בתרשים הבא:⁶¹

⁵⁵ משרד הפנים, מינהל השלטון המקומי, האגף לכוח אדם ושכר ברשויות המקומיות, קובץ תארי תפקידים, "ספרן בבית הספר".

⁵⁶ משרד הפנים, מינהל השלטון המקומי, האגף לכוח אדם ושכר ברשויות המקומיות, [קובץ תיאורי התפקידים 1992](#).

⁵⁷ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017.

⁵⁸ ראו אתר האינטרנט של ארגון אסמ"י: <http://www.asmi.org.il>.

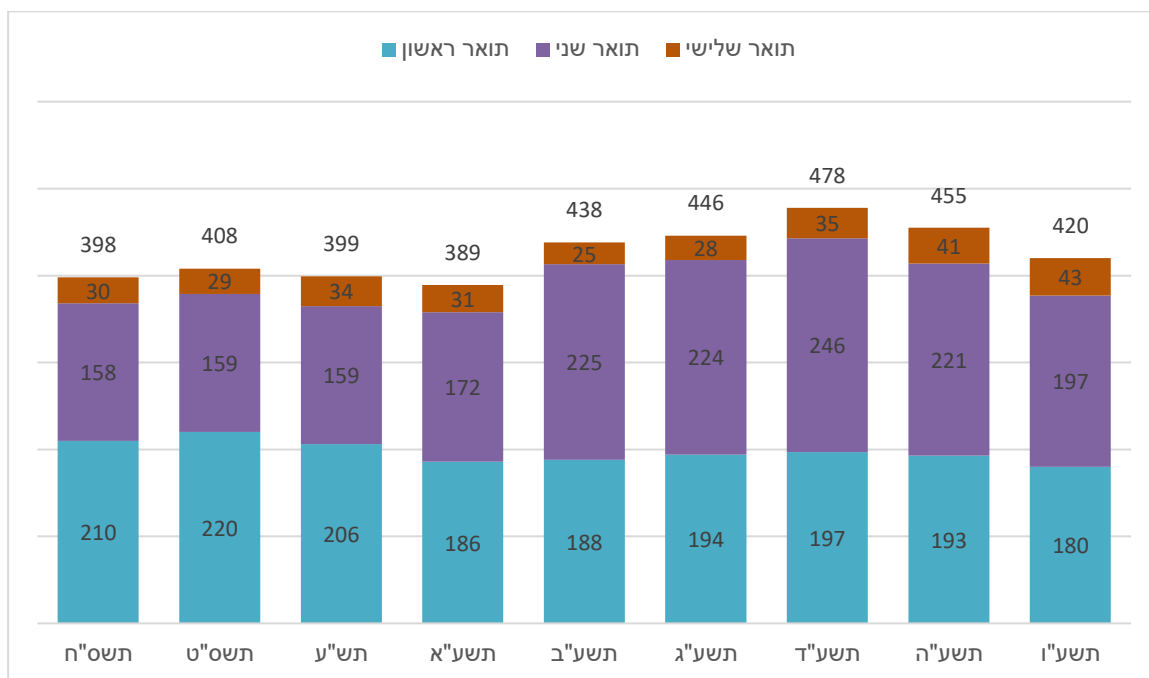
⁵⁹ על-פי המועצה להשכלה גבוהה ניתנה הסמכה להעניק תואר M.A במידענות וספרנות לאוניברסיטה העברית בירושלים ותואר B.Ed בספרנות ביה"ס למכללה ירושלים, אולם בבדיקה מול מוסדות אלה עולה כי לא מתקיימים בהן כיום לימודים לתואר זה. האוניברסיטה העברית סגרה את בית הספר לספרנות וארכיונאות שפעל בה בשנת 2004 ובמכללה ירושלים לא נלמדו לימודי ספרנות.

⁶⁰ אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, לימודי מידענות וספרנות, "לימודי מידענות וספרנות – מידע לנרשם תשע"ח".

⁶¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתוני השכלה גבוהה](#), לוח 2.8: סטודנטים באוניברסיטאות במקצועות לימוד נבחרים, לפי מין ותואר

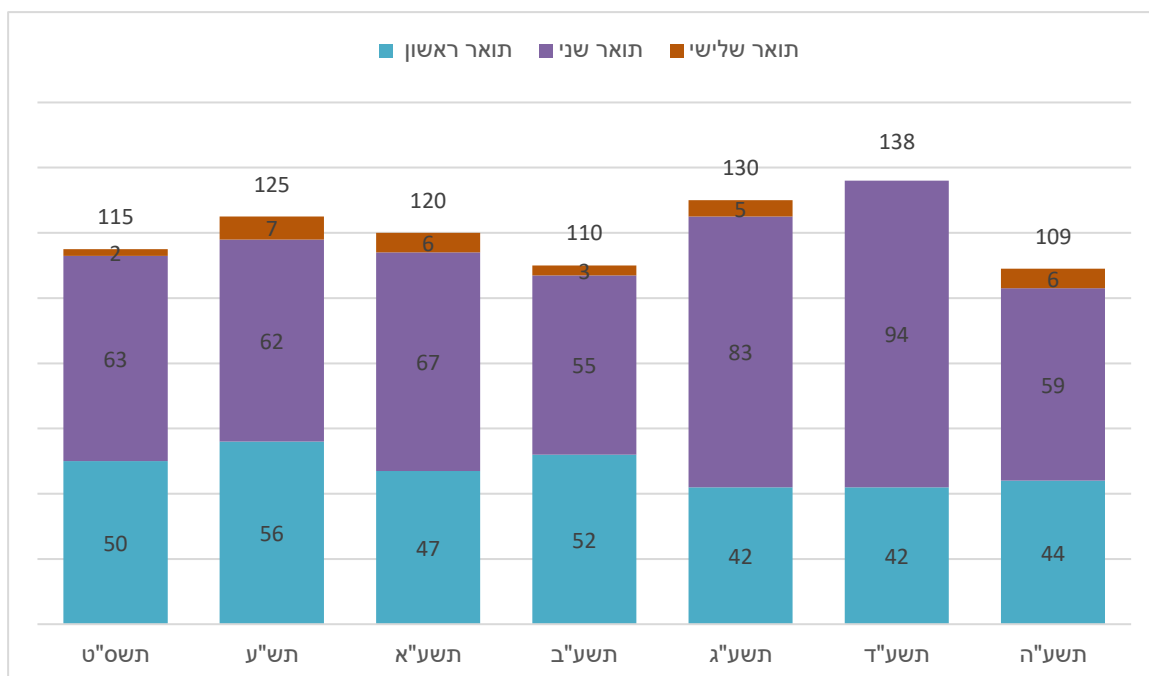

תרשים 6: סטודנטים לספרנות-מידענות באוניברסיטאות, 2008-2016

בשנת 2015 קיבלו תואר אקדמי בספרנות-מידענות 109 בוגרי אוניברסיטאות, בהם 44 בוגרי תואר ראשון, 59 בוגרי תואר שני ו-6 בוגרי תואר שלישי. מספר בוגרי תואר אקדמי בספרנות-מידענות ב-2015 היה נמוך ביחס לשנים קודמות, אך מוקדם לומר אם מדובר במגמה שכן בשנתיים שקדמו לכך היה מספרם של הבוגרים גבוה יותר. פירוט הנתונים בתרשים הבא⁶²:

תרשים 7: בוגרי תואר אקדמי בספרנות-מידענות מן האוניברסיטאות, 2009-2015

⁶² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נתוני השכלה גבוהה](#), לוח 3.8: מקבלי תארים מהאוניברסיטאות במקצועות לימוד נבחרים, לפי מין ותואר

באשר ללימודים לתואר שני במידענות-ספרנות במערכות בחינוך של מכללת דוד ילין, מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי בשנת 2017 למדו בתכנית 63 סטודנטים. מאז שנת 2013 סיימו את התכנית 64 בוגרים.⁶³

עיון בתכניות הלימודים במחלקה ללימודי מידע באוניברסיטת בר-אילן מלמד כי התלמידים לתואר ראשון ושני נדרשים לקורס על ניהול מערכות ספרייה וניהול ספריות ומרכזי מידע, אך אין בתכנית קורסים העוסקים באופן ישיר בניהול ספריית בית ספר ובספרות ילדים ונוער.⁶⁴ לעומת זאת התכנית לתואר השני במידענות-ספרנות במכללה האקדמית לחינוך דוד ילין, שפועלת מאז שנת 2012, הגדירה כמטרתה להכשיר אנשי מקצוע שישימו כספרנים-מידענים, בין השאר, בספריות בתי ספר. בהתאם לכך תכנית הלימודים שלה כוללת קורסים בנושאים כגון: ספרות ילדים, אוריינות מידע, ספריית בית הספר ושירותיה, דיגיטציה בספרייה ועוד.⁶⁵ לדברי מנהלת התכנית ד"ר דניאלה אנוברג התכנית מעניקה ללומדים בה יסודות הנדרשים לספרנים בכל ספרייה, אך נכללים בה קורסי חובה ייעודיים לספרנים בספריית בית-ספר דוגמת עידוד קריאה.⁶⁶

לימודים לתעודת ספרן מורשה

לימודים לתעודת ספרן מורשה נלמדים כיום בארבעה מוסדות אקדמיים: אוניברסיטת חיפה, המכללה האקדמית לחינוך דוד ילין, המכללה האקדמית "בית ברל", ומכללת אורנים. בתכניות אלה לומדים מדי שנה כ-150 תלמידים ובשנת תשע"ז סיימו אותן כ-60 בוגרים של המסלולים השונים.

אף על פי שהלימודים לתעודת "ספרן מורשה" נלמדים במוסדות אקדמיים, התעודה איננה תואר אקדמי ואין צורך בהסמכה של המועצה להשכלה גבוהה בכדי להעניק אותה. הרגולטור שבתוקף סמכותו מוענקת התעודה הוא הממונה על הספריות הציבוריות במשרד התרבות והספורט. לדברי מר ויקטור בן נעים, שהיה ממונה על הספריות הציבוריות במשרד התרבות והספורט עד לשנת 2012, האגף, בשיתוף מועצת הספריות הציבוריות, קבע את המסגרת הכללית של מסלול זה, לרבות יעדיו, משך הלימודים, מספר שעות ההוראה, אוכלוסיית היעד שלו עם גיבוש ההכשרה הממוסדת לספרנים סביב ראשית שנות ה-90 של המאה העשרים. בשנים אלו, האגף והמועצה ליוו את מסלולי ההכשרה לתעודת ספרן בכדי לבחון התאמתם לצרכי המערכת.⁶⁷ בפנייה לממונה על הספריות הציבוריות במשרד התרבות כיום, מר בועז דהן, עולה כי אמנם הממונה חתום על התעודות, אך הוא איננו קובע מדיניות לימודים בתחום לימודי הספרנות וכל הסמכויות בעניין זה לרבות תנאי הסף לקבלה, משך הלימודים, תכנית הלימודים, שכר הלימוד וכד', נתונות בידי המוסדות האקדמיים המעניקים אותה.⁶⁸

בטבלה שלהלן נסכם את המידע והנתונים שאספנו בקשר לתכניות השונות ללימודי תעודה בספרנות. כפי שאנו רואים מן המידע המופיע בטבלה יש דמיון רב בין התכניות, הן מבחינת תנאי הקבלה, הן מבחינת משך הלימודים, אך גם הבדלים בהיבטים מסויימים: קבלתם של מועמדים שאינם אקדמאים ללימודים והיקף לימודי ההשלמה שהם נדרשים להם ושכר הלימוד השנתי בתכנית. ככלל מועמדים לתכניות

⁶³ אורי נפתלוביץ', מרכז מקצועי (מכללות אקדמיות לחינוך), תחום השכלה גבוהה ומדע, אגף בכיר לחינוך וחברה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, דואר אלקטרוני, 19 ביולי 2017.

⁶⁴ אתר המחלקה ללימודי מידע, אוניברסיטת בר-אילן

⁶⁵ "תואר שני במידענות-ספרנות במערכות חינוך", אתר המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

⁶⁶ ד"ר דניאלה אנוברג, מנהלת הספרייה וראש התכנית להכשרה ספרנים, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, שיחה, 30 ביולי 2017.

⁶⁷ ויקטור בן נעים, שיחת טלפון, 8 באוגוסט 2017.

⁶⁸ בועז דהן, ממונה ספריות ציבוריות, משרד התרבות והספורט, דואר אלקטרוני, 27 ביוני 2017.

ללימודי תעודת ספרן מורשה נדרשים לתואר אקדמי, אך ברוב המסלולים מאפשרים לחסרי תואר אקדמי להתקבל לתכנית לאחר ראיון קבלה. מועמדים אלה עשויים להידרש ללימודי השלמה בהיקף של 10 עד 24 ש"ש. משך הלימודים הוא שנתיים עד שנתיים וחצי – יום בשבוע. היקף התכנית כ-24 שעות שנתיות בתוספת התנסות.

טבלה 4: לימודים לתעודת ספרן מורשה⁶⁹

המוסד	תנאי קבלה	משך הלימודים	שכר לימוד	סטודנטים בתשע"ז	ובוגרים
אוניברסיטת חיפה - לימודי מידענות וספרנות	תואר ראשון ידיעת השפות עברית ואנגלית ראיון אישי ידע ונסיון בסיסי בשימושי מחשב	שנתיים יומיים בשבוע 52 נ"ז (48 נ"ז לבעלי תואר שני ודוקטורט) ⁷⁰	כ-14,000 לשנה	כ-40 סטודנטים	כ-20 בוגרים כולם בעלי השכלה אקדמית, רובם בעלי תואר שני
מכללת אורנים – מידענות ספרנות וניהול ידע	תעודת בגרות	שנתיים יום בשבוע 24 ש"ש + התנסות וסיוורים חסרי תואר אקדמי נדרשים בנוסף ללימודי העשרה בהיקף של 10 ש"ש	12,300 לשנה	26 סטודנטים, 14 מתוכם בעלי השכלה אקדמית	8 בוגרים
המכללה האקדמית בית ברל	לבעלי תואר אקדמי – ממוצע 75 בתואר מועמדים חסרי תואר אקדמי נדרשים לתעודת בגרות ולראיון קבלה	שנתיים יום בשבוע 24 ש"ש + התנסות	14,000 לשנה	כ-40 סטודנטים	21 בוגרים מתוכם 19 בעלי השכלה אקדמית
המכללה לחינוך דוד ילון האקדמית	לבעלי תואר אקדמי – ראיון אישי למועמדים שאינם אקדמאים – ציון משולב של תעודת בגרות ושל הבחינה הפסיכומטרית וראיון אישי	שנתיים וחצי יום בשבוע 24 ש"ש מועמדים נדרשים אקדמאים לימודי השלמה כללית בהיקף של 24 ש"ש התנסות	כ-20,000 לכלל התכנית	כ-40 סטודנטים	13 בוגרים, רובם בעלי השכלה אקדמית

⁶⁹ אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, לימודי מידענות וספרנות, "לימודי מידענות וספרנות – מידע לנרשם תשע"ח", אורנים – המכללה האקדמית לחינוך, היחידה ללימודי חוץ, "מידענות וניהול ידע", אוניברסיטת חיפה, אגף מינהל תלמידים, המחלקה לשירותי תלמיד ושכר לימוד, [שכר לימוד לשנת הלימודים תשע"ז](#), אוגוסט 2016, נורית ויגוצקי, מנהלת מינהל סטודנטים, היחידה ללימודי חוץ, מכללת אורנים, דואר אלקטרוני, 28 ביוני 2017. המכללה האקדמית בית ברל, מרכז "קשת" להתפתחות מקצועית וללימודי תעודה, "ספרן מוסמך", שרה פרג, ראש תחום קורסים ולימודי תעודה, מרכז קשת, מכללת בית ברל, מכתב, 18 ביולי 2017. המכללה האקדמית לחינוך דוד ילון, המרכז ללימודי תעודה והשתלמויות, "הכשרת ספרנים-מידענים ומנהלי ספריות". ד"ר דניאל אונזברג, מנהלת הספרייה וראש התכנית להכשרת ספרנים, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילון, שיחה, 30 ביולי 2017.

⁷⁰ 52 נ"ז מקביל ל-26 ש"ש.

באף אחת מן התכניות ללימודי תעודה בספרנות אין מסלול ייעודי לספרנות בית הספר. לדברי נציגי חלק מן המוסדות שאליהם פנינו בעניין זה, אין דרישה והצדקה לפתיחת מסלול ייעודי בשל מיעוט המתעניינים בתחום זה, בהיעדר תקן לספרן בחינוך היסודי ובהינתן השכר הנמוך המוצע לספרנים בבתי ספר.⁷¹ עם זאת, רוב התכניות ללימודי תעודת ספרן מוסמך כוללות קורסים הקשורים בתחום העיסוק של ספרני בית הספר כחלק מלימודי החובה שלהן. באוניברסיטת חיפה נכללים בתכנית הלימודים קורסים בעיון ומחקר בספרות ילדים, מידענות וספרנות לילדים ונוער, וספרנות יעץ – הנגשת משאבי ושירותי הספרייה.⁷² במכללה האקדמית בית ברל ניתנו בשנתיים האחרונות קורסים בנושא ביבליותרפיה (ספרות ילדים) ונוער ומידע. בנוסף שולבו בתכנית הלימודים כקורסי בחירה קורסים נוספים כגון: משאבי מידע לילדים ונוער, עידוד קריאה בעידן הדיגיטלי ומידענות חינוכית.⁷³ במכללת דוד ילין נכללים בתכנית הלימודים קורסים בספרות ילדים לספרנים, עידוד הקריאה, ספריית בית הספר ושירותיה ועוד.⁷⁴ במכללת אורנים ניתנים קורסי חובה ייעודיים העוסקים בספרנות במוסדות חינוך כגון: היבטים חינוכיים וספריים בשירותי ספרייה לילדים ונוער, עבודת חקר, היבטים חינוכיים והתפתחותיים בספרות ילדים ואוריינות מידע. בנוסף מוקדש פלח ניכר מתכנית הקורס לתכנים הרלוונטיים לעבודתו של ספרן בית הספר, דוגמת: הקמת מרכזי מידע ספרייתיים בספריות ציבוריות ובספריות בתי ספר, ניהול ידע בארגונים, היעץ וסביבתו במאה ה-21, אתיקה בספרייה, תקשורת בין-אישית ועוד.⁷⁵

6.2 העסקת ספרנים

מבדיקה שערכנו מול גורמים שונים הפעילים בזירה זאת, בהם משרד החינוך, ארגון הספרנים והמידענים בישראל (אסמ"י), חטיבת החינוך בהסתדרות המעו"ף והמרכז לשלטון מקומי עלה כי אין לאף אחד מגופים אלה מידע על מספרם הכולל של ספרני בתי הספר בישראל. כאמור, מתוך הנתונים שנאספו במסגרת מסמך זה ניתן להעריך כי ישנם לפחות 2,300 בעלי תפקיד המועסקים כספרנים בספריות בתי הספר, בתוכם כ-1,400 ספרנים במימון משרד החינוך בחינוך העל-יסודי ולפחות 900 בעלי תפקיד המועסקים כספרנים בספריות בחינוך היסודי. נציין כי על פי סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2015 הועסקו במשק 5,600 ספרנים ובעלי משלח יד בתחום המידענות, בהם 4,400 נשים ו-1,200 גברים. נתונים אלה כוללים ספרנים ומידענים בספריות בתי ספר, מוסדות אקדמיים, ספריות ציבוריות ועוד.⁷⁶

תנאי ההעסקה של ספרנים בבתי הספר מגוונים מאוד שכן לא קיים הסכם עבודה אחיד בתחום זה. הספרנים בשלבי החינוך השונים, מועסקים על ידי גורמים שונים בהם הרשויות המקומיות, בעלויות על בתי ספר, עמותות חינוך ועוד ועשויים להיות מדורגים בדירוגי שכר שונים בהתאם להשכלתם: הדירוג המינהלי, דירוג המח"ר, דירוג עובדי חינוך, נוער וקהילה או דירוג עובדי הוראה.⁷⁷

⁷¹ שרה פרג, ראש תחום קורסים ולימודי תעודה, מרכז קשת, מכללת בית ברל, מכתב, 18 ביולי 2017. ד"ר חני חץ, מרכזת מסלול לימודי מידענות, ספרנות וניהול ידע, מכתב, 26 ביוני 2017. ד"ר דניה אנוזברג, מנהלת הספרייה וראש התכנית להכשרה ספרנים, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, שיחה, 30 ביולי 2017.

⁷² אוניברסיטת חיפה, התוכנית למידענות וספרנות, [מערכת וחדרים לשנה"ל תשע"ז](#).

⁷³ שרה פרג, ראש תחום קורסים ולימודי תעודה, מרכז קשת, מכללת בית ברל, מכתב, 18 ביולי 2017.

⁷⁴ המכללה האקדמית לחינוך דוד ילין, המרכז ללימודי תעודה והשתלמויות, "[הכשרת ספרנים-מידענים ומנהלי ספריות](#)".

⁷⁵ ד"ר חני חץ, מרכזת מסלול לימודי מידענות, ספרנות וניהול ידע, מכתב, 26 ביוני 2017.

⁷⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם 2015, לוח 2.56: מועסקים לפי משלחי יד נבחרים ומין, נתקבל באמצעות שלומית כהן, ראש ענף הפצת מידע, אגף דוברות תקשורת והסברה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 25 ביולי 2017.

⁷⁷ נציין כי פנינו לארגון הספרנים והמידענים בישראל (אסמ"י) בבקשה לקבלת עמדתם בנושא תנאי ההעסקה של ספרני בתי ספר אך לא נתקבל מענה במועד סיום כתיבת המסמך.

ספרנים בחטיבות הביניים ובבתי ספר התיכוניים מועסקים על ידי הרשויות המקומיות או הבעלויות, במימון משרד החינוך. המשרד נושא במלוא עלות העסקת ספרנים בחינוך העל-יסודי, על פי תקן של משרת ספרן אחד לכל 25 כיתות. על פי הוראות המשרד, חישוב השכר ייעשה על פי הדרגה הממוצעת 8 מינהלי בתוספת 16 שנות וותק, ובסה"כ 7,490 ₪ לחודש ל-12 חודשים.⁷⁸

העסקת ספרנים ברשויות המקומיות נעשית בהתאם להסכמי השכר הנהוגים במגזר זה. על-פי ההסכמים, יש שונות גדולה בין השכר ותנאי העסקה של ספרנים שונים הנובעת מהבדלים בהיקף המשרה שלהם, השכלתם, הוותק שלהם, תפקידם בספרייה ותחומי האחריות שלהם, גודל הספרייה שבה הם מועסקים והשתתפותם בהשתלמויות ובהכשרה מקצועית. מי שעשו הסבה מעבודה כמורה לספרנות עשויים להיות מדורגים בדירוגים עובדי הוראה או עובדי חינוך, נוער וקהילה ולהיות זכאים לשכר ולתגמולים ייחודיים לדירוגים אלה. כן ניתן גמול מיומנויות מיוחדות לספרנים שבנוסף לתפקידם עוסקים בהנחיית תלמידים לכתובת עבודת גמר.⁷⁹

כפי שפירטנו לעיל, על פי דרישות משרד החינוך והרשויות המקומיות, ספרנים המתקבלים כיום לעבודה בחינוך העל-יסודי אמורים להיות בעלי תואר אקדמי, אך רבים מן הספרנים שהתקבלו לעבודה לפני שנת 2015 אינם בעלי השכלה אקדמית. נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משנת 2005 מעידים כי מרבית הספרנים, שהם בעלי הכשרה בספרנות, אינם בעלי השכלה אקדמית. בחינוך העברי, 24% ממי שהוכשרו לספרנות בחינוך היסודי היו בעלי השכלה אקדמית, 30% מן הספרנים שהוכשרו לספרנות בחטיבות הביניים היו בעלי השכלה אקדמית ו-31% ממי שהוכשרו לספרנות בחטיבה העליונה. בחינוך הערבי – 19% ממי שהוכשרו לספרנות בחינוך היסודי היו בעלי השכלה אקדמית, 8.2% ממי שהוכשרו לספרנות בחטיבות הביניים ו-11.6% ממי שהוכשרו לספרנות בחטיבה העליונה.⁸⁰ גם אם מי מרבית מי שנקלטו לעבודה כספרנים בבתי הספר מאז שנת 2005 הם בעלי השכלה אקדמית, ניתן להעריך כי גם כיום חלק גדול מהספרנים שאינם בעלי תעודת הוראה הם גם חסרי השכלה אקדמית.

לדברי עו"ד רותי לוי, מנהלת חטיבת החינוך בהסתדרות המעו"ף, שעוסקת בתנאי העסקה של הספרנים המועסקים על ידי הרשויות המקומיות, ככלל שכרם של ספרנים בדירוג המינהלי נמוך מאוד והוא נמוך גם ביחס לעובדים אחרים בדירוג זה המועסקים על ידי הרשות במימון משרד החינוך, בהם מזכירות בתי ספר, סייעות וכד', שכן ספרנים אינם זכאים לתוספות ייעודיות שמקבלים עובדים אלה. ספרנים בעלי השכלה אקדמית מקבלים שכר גבוה יותר שכן הם מדורגים בדירוג המח"ר. היא ציינה כי היא פועלת להעביר את כלל הספרנים לטיפולה של הסתדרות המח"ר שכן רובם אקדמאים במטרה לקדם פעולה להשגת תנאי העסקה טובים יותר לממלאי תפקיד זה.⁸¹

על פי משרד החינוך, על הרשויות המקומיות לשלם לספרנים שכר בהתאם להסכמי השכר הנהוגים במגזר זה, ובמקרה הצורך עליהן לשלם לספרנים שכר גבוה מן השכר הממוצע הממומן על ידי משרד החינוך, שמחושב כאמור על פי הדירוג המינהלי.⁸² לדברי הממונה על הספריות במשרד החינוך, רשויות שלא

⁷⁸ משרד החינוך, מינהל כלכלה ותקציבים, [השתתפות משרד החינוך בתקציב הרשויות המקומיות והבעלויות לשנת הלימודים תשע"ז](#), 2016.

⁷⁹ הסתדרות הפקידים, מרכז השלטון המקומי, חוקת העבודה לעובדי הרשויות המקומיות, תשס"ב-2002, [פרק משנה 110](#) - ספרנים

⁸⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החינוך, ["ספריות – מרכזי משאבים בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים, תשס"ה"](#), ירושלים, תמוז תשס"ז, יולי 2007.

⁸¹ עו"ד רותי לוי, מנהלת חטיבת החינוך בהסתדרות המעו"ף, שיחת טלפון, 25 ביולי 2017.

⁸² אפרת קמחי, מנהלת תחום תקציב חינוך לא פורמאלי, מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך, שיחת טלפון, 26 ביולי 2017.

מסוגלות להשלים את עלויות השכר עשויות להעסיק ספרנים שאינם בעלי תואר אקדמי במטרה לשלם להם שכר נמוך או להימנע מלהעסיק ספרנים בכלל.⁸³

נוסף על הספרנים המועסקים על ידי הרשויות המקומיות יש ספרנים המועסקים כאמור על ידי הבעלויות על בתי ספר. ספרנים אלה כפופים להסכמי העבודה הנהוגים בכל אחת מן הבעלויות (דוגמת: רשת אורט, עמל, דרכא ועוד).⁸⁴

ספרנים בחינוך היסודי מועסקים ללא מימון משרד החינוך. על-פי משרד החינוך, רשויות מקומיות אחדות, דוגמת: מודיעין, חולון, הרצליה, רעננה, הוד השרון, גבעת שמואל, כפר יונה, זיכרון יעקב, מתקצבות העסקת ספרן בחצי משרה בכל בתי הספר היסודיים ברשות המקומית. ברשויות מקומיות אחרות מועסקים ספרנים ברוב בתי הספר היסודיים ברשות המקומית. ברשויות מקומיות אחרות, ובמיוחד מועצות אזוריות שבהן למועצה מרכז מינהלי אחד ובו בתי ספר ומבנים ציבוריים אחרים, הספרייה הרשותית הפועלת לפי חוק הספריות הציבוריות, התשל"ה-1975 מתפקדת גם כספריית בית הספר. ככלל, ספרן המועסק על ידי הרשות המקומית בחינוך יסודי זכאי לאותם תנאי העסקה של ספרן בחינוך העל-יסודי. ברשויות מקומיות שבהן אין מימון רשותי לספרן בית הספר, העסקת ספרן בחינוך יסודי נעשית לרוב על פי יוזמת מנהלי בתי הספר, המכירים בחשיבות פעילות הספרייה ובתרומתה לתהליך הפדגוגי בבית הספר. במקרים אלה העסקת הספרן מתבצעת באמצעות מקורות תקציביים הזמינים למנהל ובהם: תשלומי הורים, שיתופי פעולה עם קרנות, עמותות הורים הפועלות בבית הספר ועוד. לספרנים המועסקים באופן זה אין תנאי העסקה קבועים, חלקם מורים בבית הספר שמקבלים שכר כעובדי הוראה ואחרים מתנדבים המקבלים שכר סמלי עבור העסקה של שעות בודדות. לדברי שושי שלומי, הממונה על הספריות במשרד החינוך, השכר הנמוך והיעדר ההסדרה של תחום זה, מביא לכך שלרבים מן הספרנים אין הכשרה מתאימה לתפקידם והדבר פוגע במימוש המטרות של ספריית בית הספר.⁸⁵

⁸³ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, שיחת טלפון, 24 ביולי 2017.

⁸⁴ עו"ד רותי לוי, מנהלת חטיבת החינוך בהסתדרות המעו"ף, שיחת טלפון, 7 באוגוסט 2017.

⁸⁵ שושי שלומי, מנהלת המחלקה לספריות בתי ספר, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2017, שיחת טלפון, 24 ביולי 2017.

